

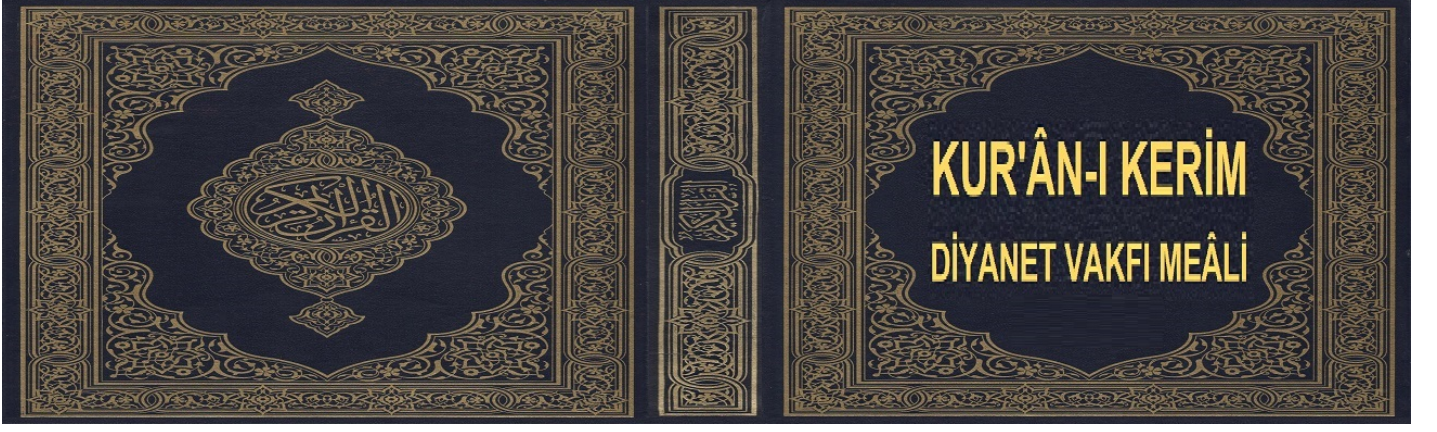
Kur'an Yolu

Türkçe Meal ve

Tefsir

[69 : 2] سُورَةُ الْبَقَرَةِ - [1 : 1] سُورَةُ الْفَاتِحَةِ
Fâtiha Suresi [1 : 1] - Bakara Suresi [2 : 69]

[1 / 60]

موقع [الْقُرْآنُ الْكَرِيمُ وَتَرْجَمَةُ مَعَانِيهِ]

"Kur'an-ı Kerim'in Anlamalarının Tercümesi" Web Sitesi

[https://quran.jasimabed.com/index.php?
QP=10](https://quran.jasimabed.com/index.php?QP=10)

رِحْلَةٌ تَدْبِيرِيَّةٌ فِي رِحَابِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ

Kur'an-ı Kerim'in enginliğinde bir tefekkür yolculuğu

[https://quran.jasimabed.com/journey/?
P=4&B=1&C=1](https://quran.jasimabed.com/journey/?P=4&B=1&C=1)

Kur'an Yolu

Türkçe Meal ve

Tefsir

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

Fâtiha Sûresi

Nüzûl

Mushafta birinci, nüzûl sıralamasında 5. sûredir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de nâzil olduğu hususunda ittifak vardır. Kaynaklarda nüzûl sebebiyle ilgili özel bir olay yoktur. Kur'an'ın hem bir mukaddimesi hem de özeti gibidir. Ayrıca her müminin kıldığı namazın bütün rek'atlarında rabbi ile konuşurcasına okuması ve bu sayede O'na yaklaşması murat edilmiştir.

Adı/Ayet Sayısı

Kur'an ilimlerine dair kaynaklarda birden fazla adı vardır; ancak bunlardan "Fâtiha, es -Seb'u'l-mesânî, Ummü'l-kitâb" adları hadislerde geçmektedir (bk. Buhârî, "Tefsîr", 1, "Ezân", 109; Tirmizî, "Salât", 183). Fâtiha "ilk, evvel, başlangıç" demektir. Bütün olarak gelen ilk sûre olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'i okumaya ve yazmaya onunla başladığı için bu adı almıştır. Fâtiha sûresinden önce gelen (nâzil olan) âyetler, ait oldukları sûrelerin parçalarıdır ve bu sûrelerin nüzûlü Fâtiha'dan sonra tamamlanmıştır. es-Seb'u'l-mesânî "ikilenen, tekrarlanan yedi" demektir. Bu sûre yedi âyetten oluştuğu ve namazda en az iki kere okunduğu ya da her rek'atta ona bir başka

sûre veya birkaç âyet eklendiği için bu ismi almıştır. Ummü'l-kitâb "kitabın aslı, temeli, anası" demektir. Bazı hadislerde "Ummü'l-Kur'ân" (Kur'an'ın anası) şeklinde ifade edilmiştir. Fâtiha sûresine bu ismin verilmesi, yukarıda işaret edilen ve az sonra açıklanacak olan içeriği sebebiyledir. Fâtiha'nın yedi âyetli bir sûre olduğunda görüş birliği vardır. Bu yedi âyetin sayımı, bismelenin Fâtiha sûresine dahil bir âyet olup olmadığı konusundaki görüş ayrılığı sebebiyle farklı olmuştur. Mekke ve Kûfeli kıraat âlimlerine (kurrâ) göre besmele Fâtiha'ya dahil bir âyettir, "el-hamdü" ile başlayan ise ikinci âyettir. Medine, Basra ve Şam

kurrâsına göre besmele Fâtiha'ya dahil bir âyet değildir, "el-hamdü..." birinci âyettir. Bu konuya bismelenin tefsirinde tekrar dönülecektir. Besmeleyi Fâtiha'dan saymayanlara göre "en'amte aleyhim"den sonrası ayrı bir âyettir ve yedi rakamı böyle tamamlanmaktadır.

Fazileti

Gerek yalnızca "elhamdülillâh" vb. şeklinde ifade edilen hamdin ve gerekse bütünüyle Fâtiha sûresinin değeri ve müminin dinî hayatındaki yeri hakkında birçok sahih hadis bulunmaktadır: "Zikrin en üstünü 'lâ ilâhe illallah', duanın en yücesi 'elhamdülillâh'tır" (Tirmîzî, "Duâ", 9). "Allah'a hamd ile başlamayan her önemli işin sonu güdüktür" (İbn Mâce, "Nikâh", 19). Allah'ın resulü, Ebû Saîd b. Muallâ isimli sahâbîye, Kur'ân-ı Kerîm'deki en büyük sûreyi mescidden çıkmadan bildireceğini ifade buyurmuş, sonra da bunun Fâtiha olduğunu açıklamıştır (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9).Yine birçok sahih hadiste Fâtiha sûresinin şifa özelliği ile ilgili açıklamalar yapılmıştır (meselâ bk. Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9).

Ayet

Bismillahirrahmânirrahîm (1)

Tefsir

"Eûzü" veya "istiâze" diye bilinen bu cümle, bu şekliyle bir âyet olmadığı için mushafa yazılmamıştır. "Kur'an okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (Nahl 16/98) şeklinde buyurulduğu için Kur'an okumaya başlayanlar, besmeleden önce "eûzü..." ifadesini okumak suretiyle bu emri yerine getirmektedirler. Asıl adı İblîs olan şeytan, Allah'ın "Adem'e secde et!" emrine uymadığı, kendisinin daha üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı geldiği için meleklerin vatanından (melekût

âlemi) kovulup sürgün edilmiş; o da imtihan dünyasında Allah'ın kullarını, O'nun yolundan ve rızâsından ayırmak için uğraşmayı kendine vazife edinmiştir (A'râf 7/11-17). Şeytan, kendine uyan diğer cinleri ve insanları da kullanarak vazifesini yapmaya çalışmaktadır (En'âm 6/112). Ancak Allah'a iman eden, O'na dayanan ve güvenen müminlere şeytanın zarar veremeyeceği ve onlara hükmünün geçmeyeceği ilgili âyetlerde açıklanmıştır (Nahl 16/98-100). Yukarıda meâlî zikredilen âyet (16/98) sebebiyle Kur'an okumaya başlayanlar "eûzü" çekerler. Ancak bunun hükmü konusunda farklı görüş ve yorumlar vardır. Bazı müctehidlere göre emir kipi kullanıldığı için eûzü çekmek farzdır. Müctehidlerin çoğunluğuna göre ise bu bir tavsiye emridir, eûzü çekmek farz değil menduptur, teşvik edilmiştir ve güzel bulunmuş bir davranıştır. Şeytanın insandan en uzakta olması gereken zaman olan Kur'an okuma halinde bile -okumaya başlarken- eûzü çekmek tavsiye edildiğine göre diğer işlere başlarken bunu yapmanın daha da gerekli olacağı anlaşılmaktadır. Kötülüğe karşı bile iyilik yaparak insanlardan gelecek belâyı defetmek, eûzü çekerek de şeytandan gelecek olan vesvese ve kışkırtmayı kendilerinden uzaklaştırmak Kur'an'ın, müminlere tavsiyeleri arasında yer almıştır (bk. Mü'minûn 23/96-98). Eûzü, bir yandan böyle maddî ve mânevî şerleri, kötülükleri defetmeye ilâç olurken diğer yandan kulun imtihan şuurunu tazelemekte, insanın ulvî yönü ile süffî yönü arasında ömür boyu sürüp giden ve onu geliştirmeyi, olgunlaştırmayı sağlayan mücadelede uyanık ve tedbirli olmayı telkin etmektedir. 1. Sûrelerin başında bulunan besmele cümlelerinin, Kur'ân-ı Kerîm'in mushaflarda ilk defa toplanmasından itibaren yazılageldiği, aynı dönemde Kur'an'a dahil olmayan hiçbir şeyin mushafa yazılmadığı dikkate alınır - aksine görüşler bulunmasına rağmen- her sûrenin başındaki besmeleyi, sûrenin âyet sayılarına dahil olmayan ayrı bir âyet olarak kabul etmek gerekmektedir. Hanefî fıkıhçıların görüşleri de böyledir (Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, I, 12).
İmam

Şâfiî Fâtiha sûresinin başındaki besmeleyi bu sûreden bir âyet olarak kabul etmiştir. Diğer sûrelerin başlarındaki besmeleler konusunda kendisinden iki farklı görüş nakledilmiş, her sûreye dahil bir âyet sayılması görüşü -ona ait olması yönünden- daha sahih bir rivayet olarak kaydedilmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre besmeleler sûrelerin başında ayrı âyetler olduğu için namazda yalnızca Fâtiha'dan önce sessiz olarak okunur, Fâtiha'yı takip eden ve zamm-ı sûre denilen sûre ve âyetlerden önce ise besmele okunmaz. Besmele dilimize genellikle "Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla" şeklinde çevrilmektedir. Bu cümlede zikredilmeyen fakat her besmele okuyanın başlayacağı işe göre niyetinde bulunan "... okuyorum, başlıyorum, yapıyorum, yiyorum" gibi bir yüklem vardır. "Allah'ın adıyla yemek, okumak" ifadesinden Türkçe'de "yenen ve okunanın Allah'ın adıyla birlikte yenildiği veya okunduğu" anlaşılır. Bu mâna kastedilmediğine göre maksadı doğru anlatabilmek için besmeleyi "Rahmân ve rahîm olan Allah adına, ... adını anarak, ... Allah'tan yardım dileyerek ..." şekillerinde çevirmek de uygun olur. Kul herhangi bir davranışta bulunurken, önemli bir işe teşebbüs ederken önce eûzü çekerek muhtemel olumsuz etkileri defetmekte sonra da besmeleyi okuyarak "kendinin tek başına yeterli olmadığını, başarı ve gücün ancak Allah'tan gelebileceğini, Allah'ın yeryüzünde halife kıldığı bir varlık olarak O'nun mülkünde, O'nun adına tasarrufta bulunduğunu, asıl mâlik ve hâkim olan Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa emanete hıyanet etmiş olacağını..." peşinen kabul etmekte ve bundan güç almaktadır. Burada tevhid cümlesinin mânası da üstü kapalı olarak mevcuttur. Zira nasıl ki tevhid cümlesinde "lâ ilâhe" denilerek önce bütün sahte tanrılar zihinlerden siliniyor, sonra da "illallah" ifadesiyle hakiki, tek, eşi ve benzeri bulunmayan Tanrı (Allah) kalbe ve zihne yerleştiriliyorsa,

eûzü besmele çekildiğinde de önce kulluk ilişkisine engel olan kirli çevre temizleniyor, sonra da bu ilişkinin en uygun anahtarı kullanılmış, doğru kapılar açılmış, sağlıklı bağ kurulmuş oluyor. Allah yerine "tanrı", rahmân yerine "esirgeyen",

rahîm yerine de "bağışlayan" kelimelerinin kullanılması bu isimlerin anlamlarını tam olarak karşılamaz. Çünkü Allah ismi, bu isme hakkıyla lââyık olan "tek, eşsiz, benzersiz, bütün kemal sıfatlarına sahip ve eksikliklerden uzak, varlığı zaruri (olmazsa olmaz), yokluğu düşünülemez" olan yüce zâta mahsustur, bu sıfatları taşımayan hiçbir varlığa Allah denemez. Halbuki insanların uydurdukları, kendilerine göre bazı nitelikler yükledikleri mâbudlara tanrı denebilir. Başka bir deyişle tanrı kelimesi Allah için de kullanılabilir, halbuki Allah ismi O'ndan başka hiçbir varlık için kullanılamaz ve Arap dilinde de kullanılmamıştır. Kur'an dilinde rahmân sıfat-ismi de Allah'a mahsustur, başka hiçbir varlık için kullanılmamıştır. Rahmân "en uzak geçmişe doğru bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lutf, ihsan, rahmet bahşeden" demektir. Rahmân, rahmetiyle muamele ederken buna mazhar olan varlığın hak etmesine, lââyık olmasına bakmaz, bu sıfatın tecellisi yağmur gibi her şeyin üzerine yağar, güneş gibi her şeyi ısıtır ve aydınlatır. Rahîm "çok merhametli, rahmeti bol" demek olup bu sıfatla kullar da nitelenebilir. Allah'ın rahîm sıfat-ismi O'nun, daha ziyade kullarının gelecekte elde etmek üzere hak ettikleri, lââyık oldukları sınırsız rahmetini, lutf ve merhametini ifade etmektedir. "Esirgemek" ve "bağışlamak" bu sonsuz, engin ve etkisi çeşitli rahmetin ancak bir parçası, etkilerinin yalnızca bir çeşididir.

Ayet

Hamd, Alemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur. (2)

Tefsir

Dilimizde övme ve teşekkür etme, Arapça'da medih ve şükür kelimelerinin hamd kelimesine yakın mânaları bulunmakla birlikte bunlar arasında birtakım ince farklar da vardır. Methetme (övme) bir iyilik ve güzellik karşısında yapılır; bu iyilik ve güzelliğin sahibi, kendisinin bunda iradesi ve etkisi olsun olmasın methedilebilir. Kişi kendi iradesinin eseri olmayan güzelliği sebebiyle övüldüğü gibi cömertlik ve cesaret gibi erdemlerinden dolayı da övülür. Halbuki hamd ancak irade ve istekle hâsıl olan iyilik ve güzellik karşısında yapılır. Şükür ve teşekkür "isteyerek yapılmış (ihtiyarî) bir iyilik ve ihsana karşı dille veya başka şekillerde uygun

mukabelede bulunmak"tır. Bu, hem Allah'tan hem de insanlardan gelen iyilikler karşılığında yerine getirilmesi beklenen ahlâkî bir ödevdir. Hamdetmek de dil ile yapılır; "hamdolsun, elhamdülillâh..." denir, ancak bunun sebebi yalnızca nimet ve ihsan değil, irade ve ihtiyara dayalı bütün güzellik ve iyiliklerdir. Bu mânada hamd yalnızca Allah'a mahsustur. Çünkü başkalarına ait olan iyilik ve güzellikler, gerçek ve kâmil mânasıyla onların isteklerine bağlı değildir. İnsanların kendi isteklerine bağlı iyilik ve güzelliklerde Allah'ın da iradesi vardır. Onların irade ve isteklerine bağlı olmayan iyilik, güzellik ve hizmetler ise doğrudan yaratıcının, fıtrat ve özellikleri takdir edip yaratarak insanlara bahşeden kudretin eseridir. Dolayısıyla bu mânada hamdin tamamı Allah'a mahsustur, O'na aittir. Alem maddî ve mânevî, görülen ve görülemeyen, dünyada ve âhirette Allah Teâlâ'nın yarattığı her şeydir. Görülen, hissedilen, insan bilgisinin ulaşabildiği maddî varlıklara "mülk ve şehâdet âlemi", madde ötesi varlıklara da "gayb ve melekût âlemi" denilir. Gayb ve melekût âleminin tek sahibi Allah'tır. Mülk ve şehâdet âleminin ise gerçek sahibi Allah olmakla beraber görünürde ve mecazen başka sahipleri de olabilir. Vahiy yoluyla gelen bilgilere göre şehâdet ve mülk âlemi, gayb ve melekût âlemine nisbetle denizden bir damla, sahradan bir kum tanesi kadardır.

Günümüze kadar insan bilgisinin ulaşabildiği uzay akıllara hayret verecek büyüklüktedir. Fakat bu büyüklük gayb âleminin yanında bir kum tanesi kadar kaldığına göre gayb âleminin azametini akıl terazisi çekemez. Konuya bu açıdan bakıldığında evrenin büyüklüğüne ve ondaki düzenin inceliklerine dair ulaşılan her yeni bilgi, Allah'ın insana bahşettiği aklın nerelere kadar ulaşabileceğini ortaya koymasının yanında, erişeceği sırların enginliğini tasavvur edebilmesi için bir ölçü de oluşturmaktadır. Şu halde gayb âleminin bu büyüklüğü iman ve irfanla kavranmakta, oradan da bütün âlemlerin rabbi (sahibi, mâliki, takdir edip yaratıcı, koruyucu, geliştiren) olan Allah'ın azamet ve büyüklüğü karşısında kula yakışan hayret haline ulaşılmakta; bu azamet karşısında kul secdeye kapanınca onun hayret hali, "huzur, güven, sevgi, yakınlık ve tatmin"e dönüşmektedir. Rab kelimesi tek başına söylendiği zaman bundan yalnızca "Allah" kastedilir, O'nun güzel isimlerinden biridir, "sahiplik ve terbiye edicilik" özelliğini ifade eder. Bu kelime "rabbü'd-dâr" (ev sahibi) gibi tamlama şeklinde başkaları için de kullanılır.

Ayet

Hamd, Alemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur. (3)

Tefsir

Rahmân ve rahîm.

Ayet

Hamd, Alemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur. (4)

Tefsir

"Ödül ve ceza (din) gününün hâkimi" diye çevirdiğimiz tamlamada geçen mâlik "malın, mülkün sahibi" demektir. Kıraat âlimlerince "hükümdar, iktidar sahibi" anlamında "melik" şeklinde de okunmuştur. İnsanlar için kullanıldığında mâlik ile melik arasında güç, yetki ve tasarruf hakkı bakımlarından önemli farklar vardır. Mal ve mülkün sahibi (mâlik) kişinin başkalarına hükmü geçmez, başkalarına hükmü geçen hükümdar (melik) ise her malın ve mülkün sahibi değildir. Allah Teâlâ hakkında mâlik ve melik sıfatları kullanıldığı zaman mâna çerçevesinde bir eksiklik olamaz; çünkü O hem âlemlerin sahibidir hem de herkese ve her şeye hükmü geçer; O'nun iktidarı üstünde bir iktidar tasavvur bile edilemez. Melik O'nun zâtına, mâlik ise fiiline ait sıfatlardır. "Ödül ve ceza (din) günü"nin âhiretteki hesaba çekme ve hüküm verme günü olduğu, bunu açıklayan başka âyetlerden anlaşılmaktadır (meselâ bk. İnfîtâr 82/17-19). Allah Teâlâ bütün zamanlarda ve zaman kavramına bağlı olmaksızın mutlak hâkim, sahip, melik ve mâliktir. Ancak Allah Teâlâ dünya hayatında, imtihan için kullarına da sahiplik ve iktidar vermiş; imanı olduğu halde gaflet içinde bulunan kimseler -zaman zaman da olsa- Allah'ın sahipliği ve iktidarının bilincinde olmaya özen göstermemişler; imanı olmayanlar ise bunun şuurundan tamamen yoksun kalıp inkâr etmişlerdir. Ahiret âleminde kulun, bu görünürdeki ve geçici iktidarı da ortadan kalkacağı için Allah'ın melik ve mâlik sıfatı bütün azametiyle ortaya çıkacak, belli olacaktır. Bunun için âhirette O, gerçekte ve görünürde "melik ve mâlik"tir.

Ayet

(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. (5)

Tefsir

Besmeleden buraya kadar kendisi ve sıfatları, kulları ve kâinat ile kesintisiz ilişkisi, dünya hayatının sonu ve hesap günü hakkında önemli açıklamalar yapan Allah Teâlâ, bunları iman içinde dinleyip anlayan ve şuuruna yerleştiren kullarında hâsıl olacak duygu ve düşünceye, davranış biçimine tercüman olarak "Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" buyuruyor. Şu halde yukarıda sıralanan eşsiz ve benzersiz sıfatlar Allah'a mahsus olduğuna göre ibadetin ve yardım dilemenin O'na özgü kılınması da -kul açısından- tabii hale gelmektedir. İbadet "kulluk ve tapınma" olarak anlaşılmalıdır. Bu kavramın içinde kâmil mânâda "sevgi, korku ve boyun eğme" vardır; bu üç tavır ve duygunun birlikteliği ibadetin temelini oluşturur. İnsanların yaratılış gayesi ibadettir; ancak onlar buna mecbur tutulmamışlardır; yani terim anlamıyla ibadet, iradeye bağlı olmayan hareketler ve oluşlar gibi hâsıl olmamakta; ilâhî emri kul, -dünya hayatında bir imtihan olarak- serbest iradesiyle yerine getirmekte veya ihmal etmektedir. Dünyanın bütün nimetleri ve imkânları insanın, insanca (yalnız Allah'a kulluk ederek) yaşaması için verilmiş araçlardır. Bunları amaçlarına uygun olarak kullanmayanlar nimetin kıymetini bilmemiş ve israfa sapmış olurlar. İnsanın sınırlı gücü ve iradesi her zaman maddî ve mânevî ihtiyaçlarını karşılamaya ve kendisinden beklenenleri yerine getirmesine yeterli olmamaktadır. Bu sebeple insanlar hem diğer insanlardan hem de insan üstü güçlerden yardım istemeye ve almaya kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Fakat onların bu iki kaynaktan yardım istemek ve almak için tuttukları yollar, benimsedikleri sistem ve usuller, ilâhî irşada kulak asmadıkları zamanlarda şirke ve bedbahtlığa düşmelerine sebep olmuş; dolayısıyla birçok bâtil din, işe yaramaz sistem ortaya çıkmıştır. Bu âyet, ibadet ederken ve yardım isterken yöneleceğimiz doğru adresi bize göstermekte ve tevhidi (bir Allah'a ibadeti, sığınmayı ve

yönelmeyi) getirmektedir. Ayette "ederim, dilerim" yerine "ederiz, dileriz" şeklinin seçilmiş olması tevhid ehli müminlerin bir bütün teşkil ettiklerini, bu sebeple "Sen ben değil, biz varız" ilkesi doğrultusunda hareket etmelerini, ferttoplum arasındaki dengiyi korumalarını işaretlemektedir. Burada "biz"i oluşturan bağ imandır, bir Allah'a kulluktur; "Allah'ın kulları! Kardeş olun" (Buhârî, "Nikâh", 45; Müslim, "Birr", 23, 28-32) meâlindeki hadis de bu mânaya açıklık getirmektedir. Müminler kardeşçe yardımlaşsınlar, fakat kimin elinden gelirse gelsin gerçekte her nimetin Allah'tan geldiğini, O dilemedikçe kimsenin bir şey veremeyeceğini bilirler.

Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil. (6)

Tefsir

İnsanlar maddî ve mânevî hayatlarını düzenlerken doğrunun yanında yanlış da yapmışlar; hatalı, çıkmaz, saptırıcı yollara da yönelmişlerdir. Sapmanın ve yanılmanın baş sebebi insanın kendini yeterli sanması, bilgi ve güç almak için Allah'a yönelmeyi reddetmesidir. "Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek ille de azgınlasmaktadır! Oysa (kuldaki) her şey yalnız rabbine aittir (O'na dönecektir)" (Alak 96/6-8). "Bize doğru yolu göster" duası aynı zamanda rabbın, kullarına bir irşad ve uyarısıdır; eğer insan kendine yeterli olsaydı, doğru yolu görmesi ve bulması için bir başkasına ihtiyacı olmazdı. Yaratıcı bu tâlimatı verdiği göre kula düşen, ilâhî irşada kulak vermek, insanî bilgi ve kabiliyetlerini bu irşad doğrultusunda kullanarak her adımını doğru atması için O'nun tarafından sağlanan imkânları gerektiği gibi kullanmaktır. "Doğru yol" (sırât-ı müstakîm) İslâm'dır. Allah'ın peygamberleri ile kullarına

gönderdiği dinlerin genel adı da İslâm'dır. Yaratan ile yaratılan, Allah ile kul, akıl ile vahiy, hürriyet ile cebir, haksızlık ile adalet, iyi ile kötü... ancak İslâm'da yerli yerine konmuş, doğru ilişkiler ve dengeler kurulmuş, kurulma yolları gösterilmiştir. Hadiste yer alan bir örnekle açıklanacak olursa dosdoğru bir yol, yolun iki tarafında iki duvar, duvarlarda açılmış perdeli kapılar ve yolun başında da bir çağırıcı var ve o, "Ey insanlar! Hepiniz doğru yola giriniz, dağılıp parçalanmayınız!" diye sesleniyor. Birisi perdeli kapılardan birine girmek istediğinde yukarıdan bir başka çağırıcı sesleniyor: "Sakin o perdeyi kaldırma! Kaldırırsan girer gidersin!" (Müsned, IV, 182-183; Şevkânî, I, 20). Bu örnekteki yol İslâm'dır, duvarlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, kapılar haramlardır, yolun başındaki çağırıcı Allah'ın kitabıdır, yukarıdaki çağırıcı ve uyarıcı, her müminin kalbindeki ilâhî öğütçüdür. Böylece İslâm'da vahiy, vicdan ve akıl birlikte işletilerek doğru yol bulunmaktadır. Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır, Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Ayet

Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil. (7)

Tefsir

Burada tarihe bir atıf yapılarak yolun doğrusu ve eğrisi hakkında bir başka ölçüt ve delil daha verilmektedir. İslâm yalnızca Allah kitabında böyle buyurduğu için doğru yol değildir, aynı zamanda tarih boyunca ilâhî irşadı reddedenlerin tecrübeleri de doğru yolun İslâm olduğunu göstermektedir. Bu sebeple doğru yolu arayanlar ve üzerinde buldukları yolun sağlamasını yapmak isteyenler, dönüp tarihe bakmak, gerçek mutluluğu bulanlarla sapanlar ve Allah'ın gazabına uğrayanların

yol ve yöntemlerini incelemek durumundadırlar. Tarihte hem örnekler hem de ibretler vardır. Örnekler, peygamberlerin izlerinden giden fert ve ümmetlerde, ibretler ise onlara cephe alan ve Cenâb-ı Hakk'a meydan okuyanlarda görülmektedir. Bazı rivayetlerde sapanların "hıristiyanlar", ilâhî gazaba uğrayanların da "yahudiler" olarak açıklanması (meselâ bk. Müsned, IV, 378; Tirmizî, "Tefsîr", 2), yalnızca zaman ve mekân itibarıyla yakın birer örnek olmalarından dolayıdır. Müslim'in rivayet ettiği bir kutsî hadiste (bk. "Salât", 38) Allah Teâlâ'nın, "Namazı (Fâtiha'yı) kulumla kendi aramda yarı yarıya paylaştım ve kulum dilediğini alacaktır" buyurduğu ifade edildikten sonra şöyle devam edilmiştir: Kul (namazda Fâtiha'yı okurken) "Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur" deyince Allah, "Kulum bana hamdetti" buyurur. Kul "rahmân ve rahîm" deyince Allah, "Kulum beni övdü" der. "Ceza gününün tek sahibi" deyince "Kulum benim yüceliğimi dile getirdi" der. "Ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" deyince "Bu, kulumla benim aramda ortak olan kısımdır ve istediği kulumun olacaktır" buyurur. Kul "Bizi dosdoğru yola ilet; nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!" deyince Allah, "İşte bu, yalnızca kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir" buyurur. "Duamızı kabul buyur, böyle olsun, bizi eli boş çevirme" mânasına gelen "âmin" sözü, dilleri ne olursa olsun bütün müslümanların, hatta semavî din mensuplarının ortak ifadeleri haline gelmiştir. Bu cümle Fâtiha sûresine dahil olmadığı gibi âyet de değildir. Birçok hadiste Resûlullah'ın Fâtiha'dan sonra "âmin" dediği ve böyle denilmesini öğütlediği ifade edilmiştir (meselâ bk. Müslim, "Salât", 72-76). Namazda veya namaz dışında Fâtiha'yı okuyan veya dinleyen kimse, sûrenin sonunda "âmin" deyince aynı zamanda meleklerin de "âmin" dedikleri, hem şehâdet hem de gayb âlemlerinde aynı anda dile getirilen bu duanın Allah tarafından kabul buyurulacağı hadislerde açıklanmıştır (bk. Buhârî, "Ezân", 112-113; Müslim, "Salât", 72-76). Yine sahih hadisler, Fâtiha sesli okunduğunda

"âmin" duasının da sesli yapılacağı bilgisini getirdiği için fıkıh mezheplerinin çoğu bunu benimsemişlerdir (Şevkânî, Neylül-evtâr, II, 229- 232). Hanefîler'e göre bu cümle namazda daima sessiz söylenir.

Bakara Sûresi

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Nüzûl

Mushafta ikinci, nüzûl sıralamasında 87. sûredir, Medine'de nâzil olmuştur. Kur'an'ın en uzun sûresidir. Tamamının bir nüzûl sebebi olmamakla birlikte birçok âyeti için özel iniş sebepleri vardır. O âyetler açıklanırken nüzûl sebepleri hakkında da bilgi verilecektir.

Adı/Ayet Sayısı

Adını, 67- 71. âyetlerdeki kıssadan almıştır. Buna göre Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ aracılığı ile İsrâiloğulları'na bir inek (bakara) kesmelerini emretmiş, onlar ise çeşitli bahaneler ileri sürerek bu emri sürüncemede bırakmışlardı.

Fazileti

Bakara sûresinin değerini ve özelliklerini anlatan sahih hadisler vardır: "Evlerinizi (içinde Kur'an okumayarak) kabirlere çevirmeyiniz. Şeytan, içinde Bakara sûresi okunan evden ürker ve uzaklaşır" (Müslim, "Müsâfirîn", 212). "Kur'an'ı okuyunuz; çünkü o, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaet edecektir. İki nur yumağını, yani Bakara ve Al-i İmrân sûrelerini okuyunuz; çünkü onlar, kıyamet gününde iki büyük bulut veya gölgelik ya da kuş sürüsü gibi gelerek kendilerini okuyanları savunacak ve koruyacaklardır. Bakara sûresini okuyunuz; çünkü ona sahip olmak bereket, terketmek ise hasret ve pişmanlık sebebidir; ona sihirbazların güçleri yetmez" (Müslim, "Müsâfirîn", 252). "Bakara sûresinin sonundaki iki âyeti her kim gece vakti okursa bu iki âyet -o gece- ona yeter" (Buhârî, "Fezâil", 10). Sahâbeden Useyd b. Hudayr bir gece hurma yiğininin yanında Kur'an (Bakara sûresi) okurken atı birkaç kere ürküp heyecanlanmıştı. Useyd

atın, çocuğu Yahyâ b. Useyd'i çiğnemesinden kaygılanarak kalktığında başının hizasında (gökte), ışıklarla donatılmış bir tavan gördü. Tavan gözünün alabildiğine, semanın derinliklerine doğru uzayıp gidiyordu. Useyd, Resûlullah'a gelerek durumu anlattı. Resûlullah ondan Bakara sûresini

okumaya devam etmesini istedi. Fakat çocuğuna bir Şey olmasın diye okumaya ara verdi. Sabahleyin durumu Hz. Peygamber'e söyleyince Şöyle buyurdular: "Onlar seni dinlemeye gelmiş meleklendi. Eğer okumaya devam etseydin sabah olunca onları herkes görecekti, kendilerini halktan gizlemeyeceklerdi" (Müslim, "Müsâfirîn", 242). Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla... 1. Elif-lm- mm. 2. Bu kitap, hiÇ Şüphe yok, sakınanlar işin bir rehberdir. 3. (Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar; 4. Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete kesin olarak inanırlar. 5. Rablerinden gelen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır.

Ayet

Elif Lm Mm. (1)

Tefsir

Coğu Mekke'de nâzil olan yirmi dokuz srenin başında ya bir âyet ya da bir âyetin baŐlangıcı olarak, kelime oluŐturmayan bazı harfler yer almakta olup bunlara hurûf- ı mukattaa (ayrı ayrı harfler) denir. Bunlar Arap alfabesinin on dört harfidir ve bazı srelerin başında tek harf olarak, bazılarının başında ise birden fazla harfin yan yana dizilişi Şeklinde yeralmiŐlardır. Bu harflerin Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet veya âyet parÇası olduğunda Şüphe yoktur. Mnaları ve hikmetleri üzerinde ise farklı görüşler ve yorumlar ileri sürülmüştür. Sıradan insanların bilgi vasıtalarıyla mnalarını ve kullanılıŐ maksatlarını (hikmet) bilmek ve anlamak mümkün olmayan bu harflere, kez lgat

mnalarında kullanılmamıŐ olup ne mânaya geldikleri de aŐıklanmamıŐ bulunan bazı kelimelere müteşâbihat adı verilmektedir. Selef denilen ilk devir din bilginleriyle onların yolundan giden sonraki bazı âlimler mteŐbihatı yorumlamazlar, oldukları gibi benimseyip iman ederler. "Kur'an'da bulunmasının elbette bir hikmeti vardır, Allah ve Resulü bunları aŐıklamadıđına göre aklımıza dayanarak aÇıklamaya kalkışmak bizim iŐimiz değildir, yetki sınırımızı aŐar" derler. Kelm, felsefe ve tasavvuf ehli bazı âlimler ise tefekkür veya ilham yoluyla mteŐbihatin mânalarının anlaşılabilceğini ileri srmŐ ve her biri işin ŐeŐitli yorumlar yapmışlardır. Bakara sresinin ilk yetini teşkil eden "elif-lm-mm"ın mânasıyla ilgili olarak yirmiden fazla yorum vardır. Bunlardan Şu Ő nisbeten daha tutarlı görünmektedir: a) Bunlar, mânaları olmayan alfabe harfleridir, Kur'ân-ı Kerîm'in vahiy yoluyla Allah'tan geldiğine inanmayanlara meydan okumak ve âciz olduklarını ortaya Çıkartmak işin bazı srelerin başına konmuştur ve "Bu Kur'an, Şu gördüğünüz harflerden yapılan kelime ve cümlelerden oluşmaktadır. Siz harfleri de biliyorsunuz. O halde haydi yapabiliyorsanız siz de böyle kelime ve cümlelerden oluşan ve Kur'an'a benzeyen bir kitap yazın!" denilmek istenmiştir. b) Başında buldukları srelerin muhtevalarına dikkat Çekmek işin yemin olarak gelmiştir. c) Başlarında bulunan srelerin isimleri olarak indirilmiŐtir (İbn AŞûr, I, 216). İmm-ı Rabbn nce Selef âlimleri gibi düŐünürken bilhare Allah Teln'ın kendine, bu harflerin mâna ve sırlarından bir kısmını aŐıđını; böylece

"müteşâbihatın mânalarının, Allah'ın bildirmesiyle bilinebileceğini ve bunların, açık mânalı âyetlerin (muhkemât) özü ve amacı olduğunu" anladığını ifade etmiştir (Mektûbât, I, 296). Şah Veliyyullah, "Arap dilinde tek başına veya kelimelerin başlarına gelen harflerin özellikleriyle kelimelerin mânaları arasında bir ilişkinin bulunduğu" tesbitinden yola çıkarak sûrelerin başlarında bulunan harflerin de muhtevalarına delâlet ve onların özünü ihtiva ettiğini ileri sürmüştür. Buna göre "elif-

lâm-mîm"ın mânası, "Yaratılmışların çeşitli oluşlar ve ilişkilerle belirlenmiş hayatlarının gerekli kıldığı, ihtiyaç duyduğu irşadlar gayb âleminden gelerek onların hayatlarına girmekte ve yollarına ışık tutmaktadır" demektir (el-Fevzü'l-kebîr, s. 64; hurûf-ı mukattaa konusunda genişbilgi için bk. M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", DİA, XVIII, 401-408; müteşâbihat konusunda bk. Al-i İmrân 3/7).

Ayet

Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. (2)

Tefsir

Bakara sûresi Medine'de nâzil olduğuna göre daha önce birçok sûrenin gelmiş olması gerekir. Bu sûrelerle önemli bir kısmı tamamlanmış bulunan metne "kitap" demek uygun görülmüştür. "Şüphe yok" ifadesi, hem kitabın Allah'tan geldiği, anlatmak istediğini açıkça anlatabildiği hem de onun bir kılavuz, rehber, ışık olmasıyla ilgilidir; her iki konuda da şüpheye yer yoktur. "Rehber" diye çevirdiğimiz hüda hidâyetle aynı kökten olup Allah'ın razı olduğu hayat tarzında, iman, ibadet ve ahlâk yolunda ilâhî rehberliği ifade etmektedir. Bu rehberlikten yararlanabilmek için kişide yukarıdaki âyetlerde nitelikleri açıklanan bilincin bulunması gerekir (geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Hidâyet", DİA, XVII, 473-477). Müttaki (takvâ sahibi) ve takvâ dilimizde de kullanılan Arapça asıllı kelimelerdendir. Müttakiler kelimesinin lügat mânası, "sakınılması gereken şeylerden sakınanlar" demektir. Kur'an'da ve özellikle bu âyette geçen takvânın mânası onu takip eden âyetlerde açıklanmıştır. Buna göre takvâ sahibi kimselerde şu beş vasıf vardır: Gayba iman etmek, namazı doğru ve devamlı kılmak, Allah'ın verdiklerinden bir kısmını O'nun rızâsı için

harcamak, Kur'an'a olduğu gibi diğer peygamberlere gönderilen kitaplara da inanmak ve âhiret konusunda kesin inanç sahibi olmak. Bu vasıfları kendinde gerçekleştirmiş olan mümin takvâ sahibidir, müttakidir. Böylece takvâ sahibi olan müminlerde hâsıl olan şuur, duygu ve davranışlarla ilgili başka açıklamalar da yapılmıştır. Konuyla ilgili birkaç hadisin anlamı şöyledir: "Kul, sakıncalı olana düşmemek için sakıncasız olandan da çekinmedikçe takvâ sahibi olamaz" (Tirmizî, "Kıyâme", 19; İbn Mâce, "Zühd", 24) . "Kul, vicdanını rahatsız eden şeyi terketmedikçe takvâ derecesini elde edemez (Buhârî, "İmân", 1). Ebû Hüreyre'ye nisbet edilen bir benzetme, "Yolda yürürken dikenler görürsen ya yolu değiştirirsin ya da dikene dokunmadan geçmenin bir yolunu arar ve bulursun; işte takvâ da budur; hayatı Allah Teâlâ'nın yasakladığı kötülöklere bulaşmadan yaşamaya çalışmaktır" (takvâ hakkında ayrıca bk. Bakara 2/197).

Ayet

Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar. (3)

Tefsir

Gayba iman etmek, namaz kılmak ve Allah rızâsına uygun harcama yapmak; İslâm'ın fert ve topluluk olarak insana getirdiklerinin ve ondan istediklerinin güzel bir özetidir. Gayba iman, iman esaslarına; namaz kılmak, özel duygu ve davranışlarla Allah'a ibadet etmeye; Allah rızâsına uygun harcamada bulunmak (infak) ise dayanışmaya, düzen ve adalete, yani muâmelâtın ruhuna ve amacına işaret etmektedir. İman akıl ve vicdanın doğrulaması (tasdik), dilin bunu itiraf edip söylemesi (ikrar) ve davranışların da bunlara uygun olmasıyla gerçekleşip tamamlanmaktadır. Yalnızca tasdik bulunur, fakat söz ve davranış buna aykırı ve tutarsız olursa iman zayıf demektir.

Böyle bir imanla gerçek mânasıyla İslâm yaşanmış ve temsil edilmiş olmayacağı gibi, İslâm'ın insanlara vaad ettiği mutluluğa da erişilemez. Söz ve uygun davranış bulunur da kalbin tasdiki bulunmazsa ya şuursuz, rastgele bir dış uygunluk ya da ikiyüzlölük (münafıklık), durumu gizleme (takiyye) söz konusudur. Her ne kadar âhirette zerre kadar imanın bile insana fayda vereceği ve sonunda onu cehennemden çıkararak cennete sokacağı sahih hadislerde bildirilmişse de (Buhârî, "İmân", 15; Müslim, "İmân", 320, 325) dinin vaad ettiği dünya ve âhiret saadeti ancak "tasdik, icrar ve tutarlı amel" unsurlarının birlikte var oluşu halinde gerçekleşir. Gayb "gözle görölmeyen; akıl, duyular vb. beşerî bilgi vasıtalarıyla bilinemeyen varlıklar, ilişkiler ve oluşlar"dır. Allah, vahiy, kader, yaratılış, ruh, kıyametin zamanı, kabirde olacaklar, yeniden

dirilme, toplanma, sırat, terazi, cennet, cehennem... hep gayb âlemine dahildir. Bunlar hakkında bilgi alınabilecek iki kaynak vardır: Vahiy ve ilham. Akıl, ancak bu iki kaynaktan alınacak bilgiler üzerine tefekkür yoluyla açıklamalar getirebilir. Keşif, kalp gözünün açılması, Allah tarafından haber verilmek (tahdîs) gibi çeşitleri veya isimleri bulunan ilham, ancak İslâm'a sağlam iman ve onun esaslarını samimiyetle (ihlâs) yaşama sonucu elde edilmiş bulunursa muteber olur. Yine de ilham objektif ve herkes için geçerli, üzerine genel hüküm bina edilebilecek bir bilgi kaynağı değildir, kime gelmişse onu ilgilendirir, umumi ve kesin delillere (vahiy) aykırı olmamak şartıyla onu bağlar. "Namaz kılarlar" (yüsallûne) yerine "namazı ikame ederler" (yukîmûne's-salâte) ifadesinin kullanılmış olması, namaza önem verilmesi, onun devamlı ve şartlarına uyularak eda edilmesi gerektiğini anlatmak içindir. Namaz dinin direği, ibadetlerin özü ve özetidir, Allah'ın Resulü, mutluluğu namazda bulduğunu, onunla yaşama sevinci kazandığını ifade buyurmuştur (Nesâî, "Nisâ", 1; namaz hakkında ayrıca bk. Bakara 2/238-239; Mâide 5/6). "Kendilerine verdiklerimizden harcayanlar" nitelemesi iki önemli konuya ışık tutmaktadır: 1. Allah Teâlâ'nın bütün verdikleri harcanmayacak,

yeteri ve gereği kadarı harcanacak, geri kalanı yine iyi maksatlarla tasarruf edilecektir. 2. Harcama Allah'ın rızâsına uygun olacaktır. Bu da kişinin kendisi, ailesi, yakınları ve diğer ihtiyaç sahipleri için yapacağı harcamaları, vakıf, tesis, hayrat vb. yatırımları kapsamaktadır. Dünya nimetleri, yer altı ve yer üstü servetleri mülk olarak yaratıcısına aittir. İnsanlar meşrû yollardan onlara sahip olduklarında bu sahiplik mecazidir ve sınırlanmıştır; asıl sahibinin izin verdiği kadar ve O'nun gösterdiği yerlere, belirlediği şekillerde sarfedilebilir. Bir zerrisi yersiz, faydasız ve gereksiz sarfedildiğinde Allah'ın mülküne, O'nun halen yaşayan ve gelecekte yaratacağı kullarının haklarına tecavüz edilmiş olur. Bu tecavüzlerin yaptırımı dünyada sosyal ve ekonomik krizlerdir, tabiatın tahrip edilmesi, çevrenin içinde yaşanamaz hale gelmesidir; âhirette ise mutlak âdil olan hâkimin vereceği cezalardır.

Ayet

Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar. (4)

Tefsir

Allah bir olduğuna, din de Allah'ın gönderdiği, kendisiyle kulları arasında bir bağ, kulları için bir irşad, bir hayat düzeni olduğuna göre gerçek bir peygamberin aracılığı ile Allah'ı tanıyan ve O'na iman edenlerin diğer peygamberlere ve hak dinlere de iman etmesi kaçınılmazdır. Ancak böyle bir imanla tevhide ulaşılır: Allah birdir ve bütün insanlar bir tek, eşi ve ortağı olmayan Allah'ın kullarıdır, bütün peygamberler bir Allah'ın elçileridir, bütün hak dinler bir Allah'tan gelmiş ve aynı esasları getirmiştir. Kültür ve medeniyet geliştikçe insanlar bu bakımdan değiştikçe Allah Teâlâ yeni peygamberler ve dinler göndererek nihâî dini tamamlamış, eskiyen kısımları (önceki ümmetlerin ihtiyaçlarını

karşılamaya yönelik amelî hükümleri, öğretileri) yenilemiştir. Hak dinin adı İslâm'dır, bütün semavî dinler ardarda gelerek İslâm binasını tamamlamıştır. Son peygamber Hz. Muhammed'den sonra yeni bir peygamber ve din gelmeyeceği bildirilmiştir. Son kitabın ışığı altında işletilecek olan insan akli, yeni ihtiyaçları karşılamak için yeterli hale gelmiştir. Müslümanlar tarihe ve dünyaya bu iman, düşünce ve duyguyla bakıp böyle değerlendirirler. İnsanları tek Allah'ın ve tek dinin sevgi, rahmet ve kardeşlik bayrağı altında toplayabilecek başka bir iman ve düşünce de mevcut değildir. Bütün hak dinlerde âhirete şeksiz ve şüphesiz inanma esası vardır. Ahirete iman unsuru bulunmadan ne din olur ne de sağlıklı bir dünya düzeni kurulabilir. Dünya gelip geçicidir, âhiret ise ezelî ve ebedîdir. Dünyada kesintisiz mutluluk ve ölümsüzlük arayanlar hüsrana uğramış, asıl mutluluk ve sonsuzluğu da kaybetmişlerdir. Bütün dinlerin âhiret inancı üzerinde ısrar etmesinin hikmeti bu ziyarı ve hüsrânı önlemektir.

Ayet

İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır. (5)

Tefsir

Allah Teâlâ'dan vahiy yoluyla geldiğinde ve takvâ sahipleri için doğru yolun kılavuzu olduğunda şüphe bulunmayan Kur'ân-ı Kerîm'i kendilerine rehber edinen müttakilerin (âyet ve hadislerde açıklanan iman, ibadet ve ahlâk yolunu benimseyenlerin, yaşayanların) doğru yolda olmaları mantık gereği ve tabiidir. "Rablerinden gelen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır" cümlesi bu tabii ve mantıkî sonucu açıklamakta ve teyit etmektedir. Her yolun ulaştığı bir son, bir menzil, bir hedef vardır; burası yolu takip edenlerin ulaşmak istedikleri

yerdir, yolu seçenler buraya ulaşmak için seçmişlerdir. Dünyada her bir yolun, oradan gidene nereye götüreceği bellidir, bilenlerden sorulur, öğrenilir ve yol takip edilerek istenilen yere ulaşılır. Fert ve topluluklar olarak davranışlarımızın, yapıp ettiklerimizin ne sonuç vereceği, bizi nereye götüreceği, hem geçici hem de ebedî âlemde bize neleri kazandırıp neleri de kaybettireceği konusunu bilmek için yalnızca insanî bilgi kaynakları yeterli değildir. Bu sebeptendir ki, girilen yollar çok kere çıkmaz olmuş, iyi sanılıp umulan sonuçlar elde edilememiş, elde edilenlerin iyi olmadığı anlaşılmış, fertler ve gruplar mutsuz olmuş; sıkıntılar, krizler, olumsuzluklar birbirini kovalamıştır. İnsanın Allah, kâinat ve diğer insanlarla ilişkisinde tutacağı doğru yol-dinin rehberliğinin dışlandığı durumların çoğunda- bulunamamıştır, bulunamayacaktır. Yalnız takvâ sahiplerinin bu yolda olduklarını bildiren âyet işte bu gerçeği dile getirmektedir. Yol doğru seçilmişse ve insanlar o yolda usulünce yürüyorlarsa hedefe ulaşılacaktır, bu hususta şüpheye yer yoktur. Dünya hayatı bir yolculuk olarak düşünülürse yolcunun amacı mutluluktur; korktuklarından kurtulup umduklarına nâil olmaktır. İşte kurtuluş budur, zafer ve felâh buna denir. İslâm, her gün beş kere ezanda "haydin felâha!" diyerek insanları kurtuluşa, iki cihan saadetine çağırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'i rehber edinenlerin buna erişecekleri müjdesini ise birçok benzeri gibi konumuz olan âyet de en güçlü üslûpla açıklamaktadır: "Kurtuluşa erenler ancak onlardır." Bakara sûresinin bu ilk beş âyetinin hüküm ve mâna bakımından büyük önemi yanında, hadislerde mânevî özellik ve şifa hususiyetlerinin bulunduğu da bildirilmiştir (meselâ bk. Dârimî, "Fezâilü'l-Kurân", 13-15). 6. İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler. 7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.

Ayet

Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar. (6)

Tefsir

Küfür (küfr) kelimesinin lügat mânası "örtme"dir, kâfir de "örten" demektir. Ektiği tohumun üzerini toprakla örttüğünden dolayı çiftçi için de kâfir kelimesi kullanılmıştır. Din dilinde küfür, "hak dinin getirdiği gerçekleri kabul etmemek, onların üstünü örtmek, yok saymak"tır. Dilimizdeki "inkâr etmek" tabiri bu mânaya, diğer kelimelerden daha uygun düşmektedir. Ayrıca Türkçe'de küfür kelimesi terim anlamı yanında "sövme, hakaret etme" mânasına da geldiği için gerek burada gerekse meâl ve tefsirin diğer yerlerinde çoğunlukla "küfür" yerine "inkâr", "kâfir" yerine de "inkârcı" veya "inkâr eden" kelimeleri tercih edildi. Fâtiha sûresinde doğru yolda olanlar, doğru yoldan sapanlar ve Allah'ın gazabına uğrayanlardan söz edilmişti. Bakara sûresinin ilk âyetlerinde doğru yolda olanların (müttaki müminler) en önemli özellikleri dile

getirildi. Bu âyetlerden itibaren de doğru yoldan sapanların, Allah'ın gazabına uğrayanların ahlâk ve tutumlarıyla âkıbetleri anlatılıyor. Ayetin niteliklerini verdiği "inkâr edenler", hak din karşısındaki olumsuz düşüncelerini ve tutumlarını gizlemeyen, tercihlerini açıkça inançsızlık ve red yönünde kullanan, zaman geçtikçe inkârcılıkla şartlanan, başka düşüncelere ve inançlara (bu arada hak dine) kulaklarını, göz ve gönüllerini kapayan kimselerdir. Kulakları, dikkat ve idrakleri ilâhî irşada kapalı olan inkârcılara nasihat ve uyarının fayda vermeyeceği, uyarıların ancak gerçeği arayan ve Allah kelâmını dinleyenler üzerinde etkili olacağı açıktır. Hz. Peygamber inkârcılarla çok meşgul olmuş, onların iman ehline katılmalarını istemiş, gayretlerinin fayda vermediğini gördükçe de üzülmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ zaman zaman peygamberine imanküfür gerçeğini anlatarak onu teselli ve

teskin edip âdeta şöyle demiştir: "Habîbim! Bütün gayretlerine rağmen onların inkârdan vazgeçip imana gelmemelerinin kusuru sende ve tebliğ ettiğin dinde değildir, kusur kendi irade ve tercihleriyle inkârlarında ısrar eden, kulaklarını hak söze kapalı tutanlardadır. Sen ne kadar uğraşsan uğraş böyle kâfirler iman etmeyeceklerdir."

Ayet

Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır. (7)

Tefsir

Kur'ân-ı Kerîm'de insanların doğru yoldan sapmaları (dalâlet) veya doğru yolu bulmaları (hidayet), iyilik veya kötülük yapmaları, bunlardan birini tercih etmeleri (irade, meşîet); hakikate his, düşünce ve idrak kapılarını kapamaları (mühürleme, perdeleme) sonucunu doğuran fiiller birçok âyette Allah'a nisbet edilmekte, Allah'ın onlara böyle yaptığı, yaptırdığı ifade edilmektedir. Allah Teâlâ ilim, hikmet ve adalet sahibi olduğuna göre hem kullarına, onların irade ve etkileri olmadan günah işletmesi, onları doğru yoldan saptırması, kalplerini mühürlemesi hem de bunlardan dolayı kullarını ayıplaması, cezalandırması düşünülemez. Ayrıca pek çok âyet ve hadiste kulların iradelerinden, belli alanlarda hürriyete sahip olduklarından ve serbest tercihleriyle yapıp ettiklerinin iyi veya kötü sonucunu elde edeceklerinden söz edilmektedir. Aklın hükmünü ve naklin (vahiy) rehberliğini birlikte değerlendiren Ehl-i sünnet âlimleri şöyle bir sonuç çıkarmışlardır: Kader Allah'ın ezeldaki bilgisi ve hükmü, kazâ ise yaratılmışlar âleminde kaderin icrasıdır, yerini bulması ve uygulanmasıdır. Allah Teâlâ, kulların

hür ve serbest buldukları alanda ne yapacaklarını, neyi tercih edeceklerini

ezelde bildiğinden, O'nun o alandaki kader ve kazâsı ile kulun hür tercihi birbirine uygun düşmüştür. Bu düzeni kuran güç ve irade, varlıklara mahiyet ve özelliklerini veren yaratıcıdır. Bu noktadan bakıldığında kulun serbest iradesiyle yaptığı fiiller de dahil olmak üzere her şey O'nun ilim ve iradesine uygun olarak oluşmakta ve gerçekleşmektedir. O istemeseydi kul irade ve tercih sahibi olamazdı; hayrı veya şerri, doğruyu veya yanlış, küfrü veya imanı tercih edemezdi; kulağını hak davetine açamaz veya tıkayamazdı. Bu anlamda "hidayete erdiren, saptıran, mühürleyen, hayrı veya şerri işleten Allah'tır." Bu makro düzeyden mikro düzeye inilerek kulun hayatı, idrak ve şuuru içinde olup biten davranışlara bakıldığında, kula ait hürriyet, irade ve tercih ortaya çıkmakta, etkili olmaktadır. Davranışları değerlendirmeye, aidiyeti tesbite böyle yaklaşıldığında, doğru veya yanlış yola giren, hayır veya şer işleyen, mümin veya kâfir olan, idrakini sınırlayıp karartanın... kulun kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayet ve hadisler farklı üslûplarla bu iki bakış açısını da dile getirmekte, gerçeğin her iki yönden de görünüşünü vermektedir. Nitekim Nisâ sûresinin 155. âyetinde kâfirlerin kalplerinin kılıflanması veya mühürlenmesi, onların irade ve tercihlerini bu yönde kullanmış olmalarına bağlanmıştır. Yûsuf sûresinin 105. âyetinde de kâfirlerin yer ve göklerde mevcut olup Allah'ın varlık ve birliğini gösteren nice delili (âyet) görmemek için yüzlerini çevirip geçtikleri ifade edilmiş, böylece "kalplerin kılıflanması ve mühürlenmesi"nin mânasına, sebebine ve bu oluşta kulun tesirine ışık tutulmuştur. Bu hadîs- i şerif de konuya bir başka yönden açıklık getirmektedir: Mümin bir günah işlediğinde onun kalbinde bir nokta oluşur. Kul tövbe eder, günahı terkeder ve pişmanlık duyarsa kalbinden o lekeyi siler; aksine günaha devam eder ve arttırırsa leke de artar, sonunda bütün kalbini kaplar ve kilitler. Allah'ın "Hayır! Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır" (Mutaffifîn 83/14) buyruğundaki "karartma"dan maksat budur (Tirmizî, "Tefsîr", 5; İbn Mâce, "Zühd", 29). Sonuç olarak insanların ceza

ve azap görmelerine yol açıcı günahları işleten, onları buna mecbur bırakan Allah değildir. Onlara irade, tercih, güç gibi imkânları ve kabiliyetleri veren Allah'tır. Bunları O'nun rızâsı veya gazabı yönünde kullanan, sarfeden -ki, bu sarfa "kesb" denilmiştir- insandır. Dünyadan göçüp giderken insanın elinde ya cennetin anahtarı ya da cehennemın ateşi vardır. Bunları o kesbetmiştir. Dünya hayatı, sermayesi ömür olan bir ticarettir, bunlar da kulun elde ettiği kazanç veya uğradığı zarardır (ayrıca bk. Bakara 2/286)

Ayet

İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır. (8)

Tefsir

Hak dine inananlarla bunu açıkça inkâr edenlerden sonra üçüncü bir inanç ve davranış grubu olarak münafıklara geçilmiştir. Münafık "gönülden inanmadığı halde Allah'ı, Peygamber'i ve onun bildirdiği diğer iman ilkelerini benimsediğini söyleyen, müslümanmış gibi görünen kimse" demektir. Bu grubun en belirgin özelliği ikiyüzlü oluşlarıdır; inanmadıkları halde inanır görünmeleri ve akıllarınca müminleri kandırmalarıdır. Açık inkârcılardan ve bilinen İslâm düşmanlarından, gizli olanlar daha tehlikeli oldukları ve bunların doğru yolu bulma ihtimalleri daha zayıf bulunduğu için kâfirlerin en aşağı tabakada olanları bunlardır. Münafıkların ebedî âlemdeki cezaları da diğer inkârcılardan daha ağır olacaktır (Nisâ 4/145). Her ümmet, cemaat ve topluluk içinde, inancı farklı olduğu halde bunu açığa vurmayan, inanmış görünerek durumu idare eden ve amacına ulaşmayı hedefleyen insanlar vardır. Nifak denilen bu davranış biçiminin sebebi ya kişinin ve grubun zayıf olması veya bir taktik ve yöntem olarak bunu tercih etmesidir. Hz. Peygamber ve

müslümanlar Mekke döneminde müşriklerle mücadele etmişlerdi. Medine'ye göç edince müşriklere iki sınıf inkârcı daha katıldı: Yahudiler ve münafıklar. Müslümanlar Medine'ye gelmeden önce oradaki ahaliye üstünlük sağlamış bulunan ve onları sömüren yahudiler, Hz. Peygamber ve ashabının oraya intikalinden sonra üstünlüklerini kaybedip giderek tâbi bir azınlık haline gelmişlerdir. Bu statüyü kendileri veya menfaatleri için uygun bulmayan bir kısım yahudiler, sözle müslüman olduklarını ifade etmiş, İslâm cemaatinin içine girmiş, cemaate zarar vermek ve onu içeriden çökertmek için ellerinden geleni de geri koymamışlardır. Resûlullah'ın Medine'ye geldiği sıralarda buranın yöneticiliğine hazırlanan Abdullah b. Ubey de benzer bir beklenti içerisine girmiş, ancak bu beklentisi gerçekleşmeyince Hz. Peygamber'e ve müslümanlara kin beslemiş, fakat inkârcı olarak kalması halinde onlara fazla zarar veremeyeceğini anlayıp Bedir Savaşı'nı takiben müslüman olduğunu açıklamıştır. Ölünceye kadar (h. 9. yıl) nifak hareketinin başını çeken Abdullah b. Ubey müslümanlar aleyhine türlü entrikalar çevirmiştir (ayrıca bk. Münâfikun 63/1-8). Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e münafıkları bildirdiği halde, bunlar görünürde müslüman oldukları, çevre onları müslüman bildiği için Hz. Peygamber, "Muhammed arkadaşlarını da öldürüyor" (Buhârî, "Tefsîr", 63/5, 7) şeklinde bir propagandanın yayılmasını önlemek için münafıkları teşhir etmemiş ve -belli suçları sabit olmadıkça- cezalandırmamıştır. İman yönünden münafıklık yanında bir de ahlâk bakımından münafıklık vardır ve Hz. Peygamber müminlerin bundan da sakınmalarını istemiştir. "Münafığın üç belirtisi vardır: Haber ve bilgi verdiğinde yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez ve kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder" (Buhârî, "Şehâdât", 28; Müslim, "İmân", 25) meâlindeki hadis bu konuda yapılmış önemli bir uyarıdır.

Ayet

Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir. (9)

Tefsir

İnkârlarını gizleyen, müminlerin yanında inanmış gözüken münafıklar bu davranışlarıyla hem müminleri hem de Allah'ı aldattıklarını zannederler; halbuki asıl aldananlar kendileridir. Çünkü Allah onların durumunu bilmekte, fakat imtihan için fırsat vermektedir. Müminlerin birçoğu onları teşhis etmekle birlikte, göründükleri gibi kabul edip ona göre davranmaktadırlar. İkiyüzlüler bütün bunlardan habersiz oldukları, kendilerini gülünç duruma düşürdükleri, irşad ve davetin kendilerine yönelmesinden de mahrum kaldıkları için asıl aldananlar kendileri olmaktadır.

Ayet

Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. (10)

Tefsir

Kalbi bozuk olan münafıklar, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e ve müminlere çeşitli lutuflarını gördükçe, İslâm'ın adım adım tamamlanarak yerleştiğini müşahede ettikçe haset ve kinleri artmakta, bu da bozuk kalplerini daha bozuk hale getirmektedir. Ruh ve beden sağlığı bakımından kalp çok önemli bir organdır; o sağlıklı olunca bütün vücut sağlıklı olur. Kur'an dilinde kalp daha ziyade vicdan, iman ve ahlâkın merkezi mânasında kullanılmaktadır. Münafıklık, ikiyüzlülük bir ahlâksızlıktır;

vicdanda, ahlâk merkezinde mevcut bir bozukluğun acı meyvesidir, nifak devam ettikçe bozukluk da nicelik ve nitelik yönünden artarak devam eder.

Ayet

Bunlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz!" derler. (11)

Tefsir

Her insan kendi aklını beğenir ve tuttuğu yolun doğru olduğunu iddia eder. Sıra iddianın deliline gelince müminle kâfirin farkı ortaya çıkar. Müminin delili, aklının yanında, hatta önünde bulunan ve doğru bilginin kaynağı olan vahiydir, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde yer alan bilgiler ve açıklamalardır. Hz. Peygamber'e inanmayanlar ise yalnızca beşerî bilgi kaynaklarıyla yetinmek durumundadırlar. Beşerî bilgi kaynakları birçok konuda, tek başına doğruyu bulmaya, bilmeye yeterli olmadığından bununla yetinenler hataya düşerler, yanlış yollara saparlar; ancak gerçeği bilmedikleri için kendi bildikleri ve yaptıklarının doğru olduğunu savunmakta ısrar ederler. Hak dine inanmayanlar, akıl üstü konularda yanıldıklarını ancak çıkmaza saplandıkları, sistemleri tıkanıdığı, bunalımlar baş gösterdiği zaman kısmen anlarlar, çoğu defa yine anlamaz, yanlış yorumlara girişirler, gerçeğin bilgisi âhirete kalır ki bunun da artık dünyada onlara faydası olmaz.

Ayet

İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir. (12)

Tefsir

Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar.

Ayet

Onlara, "İnsanların inandıkları gibi siz de inanın" denildiğinde ise, "Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?" derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler. (13)

Tefsir

İman ve inkâr yalnızca akıl ve bilgi işi olsaydı bütün akıl ve bilgi sahipleri inanır veya inanmazlardı. Halbuki tarih boyunca ileri düzeyde akıl ve ilim sahibi kişiler arasında hem iman edenler hem de inkâr edenler bulunmuştur. Bu sebeple iman edenler akıllarıyla övünmezler; hidayeti, imana kavuşmayı, kendi irade ve tercihleri yanında Allah'ın hidayet ve yardımına da bağlarlar, O'na şükrederler. İnkârcılar ise yalnız akıllarına güvenir, akıl üstü varlıklara inanmaktan kurtulduklarını düşünür, iman ehlini akılsızlıkla, saflıkla, ekonomik ve kültürel yönlerden geri kalmışlıkla vasıflandırır, imanı bu etkenlere bağlarlar. 13. ve yukarıdaki âyetler işte bu tavır ve psikolojiyi açığa çıkarmakta; asıl akılsızların, aklını doğru kullanmayanlar, tercihlerini iman ve İslâm yönünde yapmayanlar olduklarını ilân etmektedir.

Ayet

İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler. Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir. İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır. (14-16)

Tefsir

"Alay etmek, aldatmak, tuzaklara karşılık vermek" gibi fiillerin Allah'a nisbet edilmesi, bunları yapanları, fiillerine uygun bir şekilde cezalandırması, kazdıkları kuyuya kendilerini düşürmesi sebebiyledir; nisbet bu mânaya yöneliktir. Münafıklar durumlarını gizlediklerini ve müminleri aldattıklarını zannederek işlerini yürütürken ve bunda başarılı olduklarını düşünerek kendi aralarında müminleri alay konusu edinirken, Allah her şeyi bildiği ve Hz. Peygamber'e durumu bildirdiği için -yaptıkları, gizli kameradan ekrana aktarılan kimseler gibi- kendilerini alay konusu

haline getirmektedirler. İkiyüzlülüğün dünyadaki cezası bununla da kalmamakta; kendilerini akıllı, iman edenleri de akılsız ve ahmak sananlar, kendilerine emanet edilen hayat, akıl ve irade sermayesiyle hidayet yerine sapkınlığı aldıkları için hayat ticaretini de iflasla kapatmaktadırlar. İnsanoğlunun hayat çizgisini belirleyen âmiller yalnızca onun kendi akıl ve iradesi, kendi çabasıyla elde ettiği bilgiler değildir; bunların ve daha başka âmillerin yanında eğitim çevresinin, rahmân veya şeytandan gelen yönlendirici etkilerin önemli tesirleri vardır. Şeytanın cin türünden yardımcıları olduğu gibi insanlar arasından edindiği işbirlikçileri de vardır. 14. âyet "şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında..." diyerek bu saptırıcı etkiye işaret

etmekte ve insanları, kimlerle beraber olduklarına, kimlerin tesiri altında kaldıklarına dikkat etmeleri konusunda uyarılmaktadır.

Ayet

Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır. Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler. Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkırlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir. (17-20)

Tefsir

Benzetmeler yaparak, misaller vererek, ilgili hikâyeler ve geçmiş vakalardan istifade ederek anlatma usulü çok eski zamanlardan beri bütün milletlerde olduğu gibi İslâm'ın ilk muhatabı olan Araplar'da da kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm de bu usul ve üslûba sık sık başvurmuş, eğitim öğretimde sesli ve görüntülü yayınlardan istifade edercesine bunlardan yararlanmıştı. Münafıkların durumunu misallerle tasvir eden bu âyetleri tefsir edenler çeşitli yorumlar yapmışlar; ışığı İslâm'ın nuru, karanlığı imansızlık, yağmuru rahmet, ganimet vb., gök gürültüsünü ve şimşegi inkârcıları tehdit eden âyetler olarak açıklamışlardır. Biz bu iki âyetteki ışığı ve aydınlığı "güdüler, duyu organları, akıl" gibi beşerî bilgi kaynakları ve araçları;

karanlık, yağmur, gök gürültüsü, yıldırım, şimşek ve bunlar arasında ilerlemeye, yol almaya çalışan insanı da "bütün iniş ve çıkışlarıyla, maddî ve mânevî meseleleriyle insanın dünya hayatı" olarak anlıyoruz. İnsanoğlu dünyada problemleriyle başa çıkmaya çalışırken ya sadece beşerî

güç ve imkânlarıyla yetinir veya bunlara ilâhî yardım ve irşadı da ekler, Kur'an'ın ve Sünnet'in rehberliğinden faydalanır. İnkârcılar dini hayatlarının dışına attıkları için akıl, duyular ve tecrübelerle -daha çok ve kısmen- maddî problemlerini çözüyorlar, bu alanda hayatlarını düzene koyabiliyorlar. Beşerî bilgilerin yeterli olmadığı ilişkiler, varlıklar, olaylar ve oluşlar alanına gelince karanlıklar içinde kalıyor, meçhuller arasında bocalıyorlar. Bu alana karşı idrak kanallarını kapatmak, görmezlikten gelmek, düşünmemeye çalışmak, yok saymak fayda vermiyor. Şuur altının derinliklerinde fırtınalar kopuyor, şuurda huzursuzluklar su yüzüne çıkar gibi oluyor, bunları bastırmak, madde ötesini ve beşerî gücün çözümden âciz kaldığı problemleri unutmak için başvurulan tedbirler (zevku safa âlemleri, iş, sanat, spor vb. alanlardaki faaliyetler, içki, uyuşturucu...) fayda vermiyor, faydası şimşek hızıyla gelip geçiyor. Bunlar insanı bir müddet oyalasa bile kaçınılmaz sonla karşı karşıya gelindiğinde gerçek anlaşılıyor, fakat artık çok geç oluyor, iş işten geçmiş bulunuyor. Allah Teâlâ'nın kullarına verdiği beşerî bilgi araçları, hem geçerli ve yeterli oldukları alanlarda kullanılmaları hem de insanın içindeki ve dışındaki işaretleri (âyetler) okuyarak rabbini bulması, O'nun irşadına kulak vermesi içindir. Bunları yerli yerinde ve amacına uygun olarak kullanmayan insan, bunlardan mahrum bulunan yaratıkların seviyesine inmiş olur. Ancak her nimetin bir hesabı olacağı için, o yaratıklardan farklı olarak insan sorumlu bulunuyor, emanetten hesaba çekiliyor. Münafıklar da bir yandan akılları, diğer yandan zâhiren uyum gösterdikleri müslümanların dinden gelen bilgileri sayesinde dünya hayatlarını kısmen düzgün götürebiliyorlar. Fakat sıra iç dünyalarına, madde ve ölüm ötesi âleme ve ilişkilere gelince

karanlıklar ve ıstıraplar içinde kalıyor, bocalıyor ve çıkmaza saplanıyorlar. Kesintisiz ilâhî irşad ve ışıkla desteklenmediğinde bir yakımlık ateşin, bir kibritin, bir şimşeğin ışığı kadar kısa ve yetersiz olan akıl ve beşerî bilgiler onları bu çıkmazdan kurtaramıyor.

Ayet

Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız. (21)

Tefsir

Bundan önceki âyetlerde iman bakımından insanlar "mümin, kâfir, münafık" olarak çeşitlendirilmiş, her bir grubun özellikleri açıklanmıştı. Bu âyette inanç durumları ne olursa

olsun bütün insanlara hitap edilerek hepsi birden Allah'a kul olmaya davet edilmekte ve bu çağrı İslâm'ın şu özelliklerini ortaya koymaktadır: a) Bu ilâhî çağrı (İslâm) din, dil, ırk, bölge, sınıf...

farkı gözetmeksizin bütün insanlığa yöneltilmiştir. b) Bu çağrıya muhatap olmak ve Allah kulluğuna kabul edilmek için bir ön şart yoktur. Daha önce neler yapmış, ne kadar büyük suç ve günah işlemiş olursa olsun bir kimse gönülden benimseyerek "Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir" dediği anda müslüman olmuş, Allah'a kulluğa ilk adımı atmış, geçmiş günahlarını silmiş olur. c) Kulluk edilecek varlığın yaratılmamış (varlığı zorunlu, kendinden, ebedî ve ezelfî), yaratıcı ve eşyaya özelliklerini verici olması gerekir. Bu vasıfları taşıyan tek varlık kâinatın yaratıcısı ve rabbi olan Allah Teâlâ'dır. Bu sebeple O'ndan başkasına kulluk edilemez. d) Yukarıda verilen meâlâ göre "Allah'a kul olma" emri ile takvâ (sakınma) arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Allah'a kulluk etmenin (İslâm'a özgü iman, ibadet, ahlâk ve diğer amellerin) hâsıl edeceği sonuç takvâdir. Sakınma kavramı, sakınılacak alan ve varlık ile sakınma

iradesini gerektirir; bu da İslâm'ın tasarladığı insanın resmini çizer: Müslüman insan her istediğini yapmayan, önce durup düşünen, belli değer ölçüleri ve sınırlara göre ölçüp biçen, bu ölçülere uygun düşmediği takdirde nefsinin isteklerini ve arzularını frenleyen; akıllı, imanlı, iradeli varlıktır. Allah'a kulluk olmadan sakınma (takvâ) gerçekleşemez, sakınma olmadan da kâmil insan olunamaz. Ayeti, "Sizi ve sizden öncekileri sakınsınlar diye yaratan Allah'a kulluk edin" şeklinde çevirmek de mümkündür. Buna göre de takvâ ile kulluk birbirini tamamlayan, biri bulunmadan diğeri bulunmayan, her ikisi bir bütün olarak yaratılışın amacını teşkil eden iki kavram olarak ortaya çıkmış olur; yani insanlar Allah'a kulluk edince yaratılış amaçlarını teşkil eden takvâyı gerçekleştirmiş, bunu gerçekleştirdince de kulluğu yerine getirmiş olurlar (ayrıca bk. Bakara 2/197).

Ayet

O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın. (22)

Tefsir

Allah Teâlâ kullarını yaratıp kendi hallerine bırakmamış; onların yaratılış amaçlarına doğru ilerleyebilmeleri için maddî ve mânevî ihtiyaçlarını karşılamış; yani bunları karşılayacak bir kâinat düzeni kurmuş, "kayyûm" isminin tecellisi olarak da bir an bile ihmal etmeksizin bu düzeni korumuş, yürütmüş ve gözetmiştir. Yeryüzünü insanların burada oturmalarına, istirahat

etmelerine, huzur bulmalarına ve üretim yapmalarına uygun kılmıştır. Yerkürenin her noktasından yukarıya doğru bakıldığında görülen ve görülemeyen bütün uzaklıkların ve yaratılmış varlıkların bir kısmı "sema"dır (bk. 29. âyetin tefsiri). Uzayda sağlam, ince,

dengeli ve hikmetli bir düzen ve yapı oluşturulmuştur. Bu yapı hem dengeyi hem de dünyadakilerin gök cisimlerinden, gökte olup bitenlerden zarar görmemelerini sağlamaktadır. İnsanlara verilen bilgi edinme ve bilgiden yeni bilgilere ulaşma kabiliyeti doğru kullanıldığı takdirde yaratıcı Allah'ın varlık ve birliğine kolayca ulaşmak mümkündür. Kuvve halinde (potansiyel olarak) insanda mevcut olan bu bilgiye rağmen onun, Allah'a ortak koşması, O'nu bırakıp başka varlıklara tapınması veya itaat etmesi veya her şeyin kendiliğinden ve bir tesadüf sonucu oluştuğuna inanması "bile bile şirk koşmak ve inkâr etmek" sayılmaktadır. Çünkü bu inanç ve anlayış (inkâr ve şirk) insanın fıtrat ve tabiatına (potansiyel bilgisine) ters düşmektedir.

Ayet

Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). (23)

Tefsir

Önceki âyetlerde insanlar tevhide (bir tek Allah'a kul olmaya) çağırılmışlar, buna tefekkür yoluyla varabilmeleri için teşvik edilmişler, ayrıca deliller getirilerek onlara ışık tutulmuştu. İnsan kendi düşünce ve iradesiyle inanmaya karar verince; Allah, yaratılış, yaratılmışlar, gayb âlemi, dünya hayatının sonu; Allah, insanlar ve eşya ile ilişkilerde takip edilecek yol ve usul gibi konularda bilgilenmeye ihtiyaç duymaktadır. İnsanın kendi bilgilenme kapasitesi bu meçhulleri aydınlatmaya yeterli olmayınca, beşer üstü bir bilgi kaynağına başvurma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu kaynak vahiydir; özel bir dil veya iletişim aracı ile Allah'ın kullarına bilgi vermesidir. Bu bilginin peygamber dışındaki insanlar için elde edileceği kaynak Kur'an'dır ve vahye

dayanan sünnettir. Bu sebeptendir ki kitaba iman inanç esaslarından biri olmuş, kitabın şüpheden uzak bulunduğunu ispat için âyetler gönderilmiş, deliller getirilmiştir. Sûrenin başında "Onda şüphe yoktur" ifadesiyle gerçek ortaya konmuş, burada ve daha başka yerlerde ileri sürülen delillerle de ispat edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in kaynak ve muhteva yönlerinden "şüphesizlik, gerçeklik ve tutarlılık" şeklindeki nitelik ve özelliklerinin ispatı, aynı zamanda onu alıp tebliğ

eden Hz. Peygamber'in ve içinde geçen gayb bilgilerinin gerçekliğinin ispatı demektir. Böylece İslâm'a özgü iman esasları ve bunların ispat delilleri verilmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in daha önce Mekke'de inen sûrelerinde de inkârcılara meydan okunmuş; bu kitabın Allah'tan geldiğinde şüphesi olanların, onu Hz. Peygamber'in uydurduğu iddialarında samimi iseler benzerini yapıp getirmeleri istenmiştir. Bu cümleden olarak Kur'an'a benzer bir kitap (el-Kasas 28/49), onun sûrelerine benzer on sûre (Hûd 11/13), sûrelerine benzer bir sûre (Yûnus 10/38), onda bulunanlara benzer bir söz (Tûr 52/34) yapıp getirerek iddialarını ispat etmeleri istenmiştir. İnkârcı Araplar bütün arzularına ve teşebbüslerine rağmen bunu yapamamışlar, bir âyete benzer söz dahi söyleyememişler; böylece âciz oldukları, yapamayacakları ortaya çıkmış, "asla yapamayacaksınız" sözü gerçekleşmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bir sûresinin, hatta bir âyetinin bile benzerinin yapılamaması özelliğine i'câz denir. Kelimenin sözlük mânası "âciz, çaresiz bırakmak"tır. Mu'ciz "çaresiz bırakan", mûcize ise "sıradan insanların yapamadığı, ancak peygamberlere Allah'ın lutfettiği, olağan üstü fiiller, etkiler ve haller" demektir. Kur'an mu'cizdir; çünkü meydan okuduğu halde kimse benzerini yapamamıştır. Kur'an mûcizedir; çünkü bu eşsiz kitap, son Peygamber'in risâletinin hak ve gerçek olduğunu ispat eden en kalıcı delil olmuştur. Bu aziz kitabın mu'ciz ve mûcize oluşu hangi özelliklerinden gelmektedir? Hangi bakımlardan o bir mûcizedir? Bu sorunun cevabını vermek üzere i'câzü'l-Kur'ân konulu irili ufaklı çok sayıda kitap yazılmıştır.

Burada bir fikir vermek üzere Kur'an'ın i'câzını ortaya koyan üç özelliğinden söz etmek mümkündür: 1. Söz Sanatı. Seçilen kelimeler ve dizilişi, grameri, uygulanan edebî sanatlar, kelimelere -dilin imkânları sonuna kadar kullanılarak- yüklenen mânalar. 2. Uslûp ve Şekil Özelliği. Kur'ân-ı Kerîm'den önce Araplar'da, sözlü edebiyatın iki şekli vardı: Şiir ve nesir. Nesir de hitabet ile kâhinlerin kafiyeli sözlerinden ibaretti. Kur'ân-ı Kerîm şiir olmadığı gibi Araplar'ın bildiği nesirden de farklıdır. O, öğüt ve tâlimattan ibaret bulunan iki amacını gerçekleştirmek üzere şeklin ve üslûbun en uygununu seçmiş, yerine göre uygun geçişler yaparak; misaller, kıssalar ve tarihî olaylardan yararlanarak vermek istediğini en güzel ve etkili bir şekilde vermiştir. 3. Muhteva Özelliği. Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevası iman (inanmak), inanılacak esaslar, ibadet ve çeşitleri, hükümler ve tâlimat, ahlâk bilgisi ve eğitimi, yaratılış ve oluş, gayb âlemi ve buradaki varlıklar, kısmen peygamberler ve kavimler tarihi, insan ve kâinatın yapısı, gelecekle ilgili bazı haber ve bilgilerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in çevresi ve yetişme şartları bellidir. O'nun ve çevresindekilerin bu bilgilere sahip olmadıkları, bu bilgilerin bir kısmına o çağda yaşayan başkalarının da sahip bulunmadıkları bilinmektedir. Peygamberliğinden önce okuma yazma bilmeyen (ümmî) bir zatın ağızından çıkan, hepsinin de doğru olduğu ya o anda yahut zamanı gelince anlaşılacak ve bundan sonra da anlaşılacak olan, yakın çevredeki dinlerin ve bu dinlere ait kitapların yanlışlarını düzelter, tahripleri açıklığa kavuşturan bu muhteva (Kur'ân-ı Kerîm'in içeriği) olağan üstüdür, mûcizedir, ancak doğru bilginin kaynağı olan Allah'tan gelmiş olabilir, başka bir ihtimal yoktur veya mâkul değildir.

Ayet

Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır. (24)

Tefsir

Ayette zikredilen "ateş" cehennem ateşidir. Bu ateşin yakıtının taşlar ve insanlar oluşu düşündürücüdür. İnsanlar bu âyetin gelmesinden yüzyıllar sonra kömürü bulup yaktıklarında, taş gibi nesnelere de yandığını anlamışlardır. Cehennem yakıtı olanlar ise kim bilir nasıl taşlardır? Bazı müfessirler bu taştan maksadın tapınılan taş heykeller, tanrı timsalleri olduğunu düşünmüşlerdir. "Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtıdır" (Enbiyâ 21/98) meâlindeki âyet de bu anlayışı destekler gibidir. Ancak heykel ve putun ham maddesi bile olsa eşyanın cezalandırılması âdil ve mâkul görülmediğinden ceza olarak yakılanları "şuurlu ve iradeli yaratıklar" olarak anlamak, taş yakıtı ise "gayb âlemine ait, mahiyeti dünyalılar tarafından bilinmeyen bir nesne" olarak yorumlamak daha uygundur. Hadislere göre cehennem ateşi, yakıcılık bakımından dünya ateşinden yetmiş misli daha şiddetlidir (Buhârî, "Bed'ül-halk", 10; Tirmizî, "Cehennem", 7). Bugün lazerle elmas kesiliyor. Mahiyet ve şiddetini bilmediğimiz ateşlerle taşların da ayrışıp yanması mümkündür. İnsan vücudu gibi narin bir cismin böyle bir ateşte ölmeden ve tükenmeden azap görmesinin tasavvuru bile dehşet vericidir. Kur'ân-ı Kerîm insanları işte bu ateşten korumak için gönderilmiştir ve onları rahmete, cennete, ebedî saadete çağırmaktadır.

Ayet

İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilğinde, "Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!" diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır. (25)

Tefsir

"İyi işler" diye çevirdiğimiz amel-i sâlih, mümin için dünyada ve âhirette yararlı bütün işleri, tutum ve davranışları kapsayan geniş bir içeriğe sahiptir. Allah'ı tanıyan, bildirdiği kadar bilen kullar, başkaca bir teşvike ihtiyaç kalmaksızın O'na kulluk eder, huzur ve mutluluğu kullukta (ibadet) bulurlar. Bu irfan ve şuur zayıf veya yetersiz olduğu müddetçe de teşvike ihtiyaç

vardır. Teşvik, itaat etmeyene verilecek cezayı bildirmek suretiyle yapılabileceği gibi itaat edenlere verilecek ödülü açıklayarak da yapılabilir. Daha önceki âyetlerde kullar ibadete davet edilmiş, inkârcıların karşılaşılabilecekleri korkunç âkıbet bildirilmiş; burada ise itaat ve ibadet edenlerin alacakları ödül açıklanmıştır. Kur'an'da ve hadislerde açıklanan teşvik ödülleri cennet ve nimetleri, ilâhî cemalin görülmesi ve "rıdvân"dır, yani Allah'ın kullarına hitap ederek kendilerinden razı olduğunu, imtihanın sona erdiğini ve başardıklarını bildirmesidir. Bu âyette sözü edilen ödül ise cennettir, oradaki çeşitli nimetlerdir, eşlerdir ve orada kalmanın sonsuza kadar süreceği müjdesidir. Gerek cennet gerekse içinde bulunan şeyler öz ve yapı itibarıyla dünyada bilinen nesnelere farklıdır. Ancak insanların görmediği, bilmediği, tatmadığı, hayal bile edemediği şeyleri onlara anlatmanın tek yolu, bildikleri nesnelere isimlerini kullanmaktır. Allah Teâlâ da cenneti ve nimetlerini bildiğimiz isim ve kelimelerle, kavram ve tasavvurlarla ifade etmiştir.

Arada bir benzerlik vardır, ancak asla biri diğerinin aynı ve misli değildir. İbn Abbas "Cennette olan şeylerin dünyada yalnızca isimleri vardır" (Beyhakî'den naklen Alûsî, I, 204) diyerek bu gerçeği anlatmıştır. Cennetin ve nimetlerinin dünyada bildiklerimizden, hatta hayal ettiklerimizden farklı, bütün bunların ötesinde olduğunu açıklayan başka âyet ve hadisler de vardır. Hz. Peygamber bir sohbetinde cenneti anlatırken, "Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hayalinden geçmeyen şeyler vardır" buyurmuş, ardından da "Korku ve ümit içinde rabbine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için saklanan mutlulukları hiç kimse bilemez" (Secde 32/16-17) meâlindeki âyetleri okumuştur (Müslim, "Cennet", 5). Kur'an'da cennetliklere her istediklerinin verileceği vaad edildiği için insanlar dünyadaki düşüncelerinin, arzu ve ihtiyaçlarının sonucu ve gereği olarak Hz. Peygamber'e "Orada şu kadar kadın var mı, at var mı?... Bize şunlar, şunlar verilecek mi?" diye sormuşlar, O da Kur'an'daki vaade dayanarak bu soruları, "Her istediğiniz verilecek" diyerek cevaplamıştır (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 8 vd.; Müslim, "Cennet", 2-5). Bazı kimseler buradan yola çıkarak "Cennette bir erkeğe şu kadar kadın verileceğine göre erkek cinsel açıdan bunlara nasıl yetecek, dünyadaki kadınları ne olacak?" gibi sorular sormuşlar ve bunlara yine dünya şartları ve düzeni çerçevesinde cevaplar oluşturmuşlardır. Bizce doğru olanı, açıklanmakta olan âyet ve benzerlerini genel bir kural olarak kabul etmek ve âhirette olup bitecek, verilecek, yaşanacak şeyleri dünyadakilere kıyas etmemek, olumlu ve olumsuz yanlarıyla dünyayı âhirete taşımamaktır.

Ayet

Allah bir sıvrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen)

bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, "Allah örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?" derler. (Allah) onunla bir çoklarını saptırır, bir çoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır. (26)

Tefsir

Temsil, teşbih, örnekleme edebî sanatlardan olup hem sözün güzelleşmesini hem de anlamının kolaylaşmasını sağlar. Sonsuz merhamet ve lutuf sahibi olan Allah, kitabını kullarının zevkle okumaları ve kolay anlamaları için gerektiğinde bu sanatları da kullanmıştır. İnkârcıların yağmur, bulut, örümcek gibi örnekleri ileri sürerek "Allah böyle şeyleri örnek vermez" demeleri üzerine, "Gerektiğinde sivrisineği, hatta daha küçük ve önemsiz şeyleri bile örnek verir" denilerek bu düşünce reddedilmiştir. Allah Teâlâ'nın kullarına, gerçekleri görmeleri ve bilmeleri için verdiği alet ve araçlara, gönderdiği kitaplara ve peygamberlere rağmen inkârcılar, düşünme ve irade denilen yeteneklerini inkâr yönünde işletmiş, onu tercih etmişler, ilâhî irşad ve yardımdan yararlanmamışlardır. Aynı irşadlar ve bilgi araçları bir kısım insanların imanı tercih etmelerine yardımcı olurken bir kısım insanların da sapmalarına vesile olmuştur. İman veya inkâr, hidayet veya sapma, hayır veya şerden birini seçen insandır, insanın seçtiğini yaratan ise tek yaratıcı olan Allah'tır. Doğru yolu bulma veya sapma, seçim ve tercih yönünden kula (insana), yaratma yönünden ise Allah'a aittir. Fiil fâile (özne) böyle bağlanır ve "... saptı, saptırdı, hidayete erdi, hidayete erdirdi" denir. Allah'ın hidayet ve yardımının, fıtratı bozulmamış insanı doğru yola ileteceği, hidayete erdireceği; sapanların ise kendi iradeleriyle Allah emrine karşı geldikleri, irşadına sırt çevirdikleri, nefislerine uydukları için saptıkları âyette açıkça anlatılmıştır: "... onunla ancak emrine karşı gelenleri saptırır." Meâlde "emrine karşı gelen" şeklinde çevrilen fâsik sözlükte belirli bir sınırı aşan, onun dışına çıkan" anlamına gelir. Dinî bir

terim olarak "haktan sapan, Allah'ın emirlerine karşı gelen kişi" demektir (Râgıb elİsfahânî, el-Müfredât, "fsk" md.).

Ayet

Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşeri ve ahlâki bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. (27)

Tefsir

Allah'ın emrine karşı gelen ve isyan yolunu seçenlerin kötü ahlâk ve davranışlarının üç önemli örneği zikredilmiştir: 1. Allah'a verdikleri sözden dönmeleri. Bu söz ya ezelde "elestü birabbiküm" (Ben sizin rabbiniz değil miyim?) şeklindeki ilâhî suale insanların özlerinin, kutsal mecliste "evet!" diyerek verdikleri (A'râf 7/172), Allah'ı rab olarak tanımayı ve O'na kulluk etmeyi içeren sözdür veya dünya hayatındaki çeşitli ilişkilerde Allah'ı şahit tutarak, O'nun adını anarak verdikleri sözlerdir. Münafıkların ve onların özelliklerini paylaşan diğerlerinin âdetlerinden biri de verdikleri sözde durmamalarıdır. 2. "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyler"i kesip ayırmaları. Bazı tefsirciler tarafından bu ifadenin "birleştirilmesi emredilen" kısmı, akraba ile ilgilenmek (sıla-i rahim), karı kocanın arasını bulmak gibi özel ilişkilere tahsis edilmiştir. Doğrusu bunu daha geniş bir çerçevede almak ve anlamaktır. Allah Teâlâ bütün dinlerin, peygamberlerin, kitapların, insanlığın tevhid anlayış ve inancı çerçevesinde birleştirilmesini; bir ve beraber olmaları gerektiği halde ayrı düşmüş, parçalanmış olanların bir araya getirilip kaynaştırılmalarını istemiş; her nesnenin ve her kişinin olması gereken yerde olmasını, lââyık olduğunu bulmasını murat etmiştir.

Düzen bozucular (fesatçılar) ve günahkârlar (fâsıklar, zalimler) ise bunları parçalamak ve ayırmakla meşguldürler. 3. "Yeryüzünde fesat çıkarmaları", bozgunculuk yapmaları. Tarih boyunca yeryüzünde, maddî ve mânevî olarak düzeni bozan, çevreyi kirleten, huzursuzluk, acı ve felâketlere sebep olanlar genellikle inkârcılar, ahlâksızlar, zalimler ve günahkârlar olmuştur. Her günah (Allah'ın yapılmasını yasakladığı, yapanları cezalandıracağını bildirdiği her şey) aynı zamanda yeryüzünde bir kötülüktür, fesattır, dengeyi ve düzeni bozmaktır. Amaçları ne olursa olsun sonunda günahkârların, Allah'ı bırakıp nefis ve şeytana kul olanların zararlı çıkacaklarında şüphe yoktur; çünkü bunlar, ömür sermayesiyle fâni dünyayı satın almışlar, ebedî saadetten mahrum kalmışlardır.

Ayet

Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkar ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda ona döndürüleceksiniz. (28)

Tefsir

İnsanın kendi vücudunda, yakın ve uzak çevresinde (kâinat) Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren sayısız işaret ve delil vardır. Bunlardan biri de insanoğlunun yaratılıp hayata

getirilmesi, sonra ecel gelince öldürülmesidir. İlk insanın, yok iken toprak ve çamurdan var edilmesi, sonra babada, boşa atılınca ölmeye mahkûm bir sperm; anada da, aybaşında kanama ile atılınca ölmeye mahkûm bir yumurta halinde iken ilâhî takdirle bu unsurların birleşmesiyle insan denen canlının meydana gelmesi kendi başına olabilecek bir şey değildir. Bir taş yerinden oynasa, bir yerde bir ot bitse, insanoğlu taşı yerinden oynatanı, otu oraya ekip bitireni düşünür. İnsanın hayatı ve yapısı, bir taşın hareketi ve bir otun bitmesiyle kıyas

edilemeyecek kadar karmaşık, büyük, ince, sanatlı, düzenli, hesaplı ve esrarlıdır. İnsanı ve hayatı düşünüp de Allah'a ulaşmamak için insanın kalbinin mühürlenmiş, aklının nefis, şeytan, yanlış eğitim yüzünden perdelenmiş ve şartlanmış olması gerekir. Doğum ve ölüm gözler önünde olmaktadır, bunları inkâr mümkün değildir. Allah'ın peygamberleri, insanın öldükten sonra tekrar dirileceğini, dünyada yapıp ettiklerinin hesabını vereceğini, hesabın sonucuna göre muamele göreceğini haber vermişlerdir. Bu haberi kabul edip inanmaya fitrî (tabii, bozulmamış, şartlanmamış) akıl engel değildir. Tam aksine akıl, yok iken yaratıp hayat verenin öldürdükten sonra yeniden hayat vermesinin daha kolay olacağını kıyas metodu ile kolayca çıkarır ve kabullenir. Burada insanlara "cansız nesnelere" iken (lafzî anlamıyla "ölüler" iken) hayat verildiği, sonra yine öldürülüp tekrar diriltilecekleri bildirilmiştir. Baştaki "ölüler iken diriltirme" ifadesi bazı kimselerin aklına, ilk ölü olma halinden önce de bir hayatın bulunması gerektiği düşüncesini getirmiştir. Buradan da insanların defalarca ölüp başka bir bedende yeniden dünyaya geldikleri (reenkarnasyon, tenâsüh) inancı ortaya çıkmıştır. Bu inancı, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden çıkartmak ve delillendirmek mümkün değildir. Çünkü bir başka âyette inkârcıların, "Ey rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu?" diyecekleri bildirilmiştir (Mü'min 40/11). "Kur'an âyetleri birbirini açıklar" kaidesinden hareket ederek 28. âyeti ele alırsak bunu, "peşpeşe defalarca ölüp her defasında bir başka bedende dünyaya gelme, dirilme" şeklinde anlamak tutarlı olmaz. Mü'min sûresindeki meâlî verilen âyete göre "Ölmek de iki keredir, dirilmek de iki keredir." Bu âyetle konumuz olan âyeti aynı olayın iki ayrı yönden açıklanması olarak aldığımızda şu mâna ortaya çıkar: İnsanlar yaratılmadan, doğmadan önce yokturlar ve bu bakımdan ölü gibidirler. Önce bu ölümlere, yani yok olanlara varlık ve hayat verilmiştir. Bu "birinci diriltme"dir. Sonra dünya hayatını tamamlayanlar birinci ölümü tatmışlardır,

bütün dünya insanların ve dünyanın ömürleri sona erip kıyamet kopunca yeryüzünde canlı kalmamıştır. Arkadan sûra üflenmiş ve bütün insanlar yeniden diriltmişler, âhiret hayatına başlamışlardır. Bu da "ikinci diriltme"dir. Özetleyecek olursak insanlar yok iken var edilmişler, sonra dünyada bir kere ölmüşler, kıyametten sonra da ikinci defa hayata gelmişlerdir; iki ölüm ve iki dirilme bundan ibarettir. Bu âyetin lafzından, "Yaşayan insan iki kere ölmekte ve her iki ölümden sonra da birer kere diriltilmektedir" şeklinde de bir anlam çıkarılabilir. Buna göre yaşayan insan eceli gelince ölür, sonra kabirde diriltilir; ilk sorgudan sonra tekrar ölür ve kıyametten sonra tekrar diriltilir (Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Tebsiratü'l-edille, II, 764). Yok iken yaratılma ve can vermeye "ölü iken diriltme" demek mecazi olduğu için gerçek mânada iki kere ölme ve dirilme olayı da Mü'min sûresindeki âyette açıklanmış olmaktadır. Ölmek ve dirilmekle ilgili âyetler nasıl yorumlanırsa yorumlansın, ölmenin iki ve dirilmenin de iki kereden ibaret olması sonucu değişmez. Bu vâkıa da reenkarnasyon inancına ters düşer, onun aslı olmadığını

ortaya koyar. Ayrıca birçok âyet ve hadisin açıkladığı insanın yaratılma amacı, dünya hayatının sebebi ve hikmeti, ölümden sonra dirilerek dünyada hak edilene göre mükâfat veya ceza görmesi gerçeği, insan nefsinin terbiye edilerek kâmil insanın olgun nefsi haline gelebilmesi için gösterilen yollar ve çareler vb. konulardaki bilgiler, yeniden bedenlenme inancının İslâm'a aykırı olduğunun kesin kanıtlarıdır. Yeniden bedenlenmenin aklî ve ilmî bakımdan da hiçbir delili yoktur. Dünyada yaşayan 6 milyar insanın, daha önce gelip bir başka bedende yaşadıklarına dair bilgileri ve şuurları mevcut değildir. Bu gerçekler karşısında bazı insanların hipnoz veya telkin altında, geçmişlerine aitmiş gibi bazı bilgiler vermelerinin başka açıklamaları olmalıdır. Nitekim kolektif şuur, rüya benzeri görüntüler, cinlerle temas, hâfızanın oyunları gibi nazariyelerle bu tür açıklamalar yapılmaktadır.

Ayet

O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir. (29)

Tefsir

Yerin ve göklerin bir başlangıcının bulunduğu, bundan önce yer ve göklerin mevcut olmadığı matematik, astronomi, güneş fiziği gibi ilgili bilim dallarınca da tesbit edilmiştir. "Yapılan araştırma, gözlem ve hesaplar, ilk evren maddesinin çıplak atomlardan oluşan kocaman bir küre halinde olduğunu, bu çıplak atomlar arasındaki karşılıklı şiddetli itme ile bu ilk evren maddesinin açılarak patlayan bir bomba gibi evrene yayıldığını göstermektedir. Ancak bu ilk evren maddesinin nasıl meydana geldiği bugün, araştırmalara rağmen tam olarak bilinmemektedir. Başlangıçta uzay ve zaman yoktu. Bir teoriye göre maddenin ve mekânın olmadığı, ışık ve enerji mefhumlarından söz edilmediği, boşluğun bile mevcut olmadığı bir devirde her şey, dehşetli bir patlama ile ortaya çıktı. Korkunç bir sıcaklıkta atomlar yaratıldı. Fizik ve kimya kanunları hükümlerini yerine getirdiler. Proton, nötron ve elektronlardan ağır elementler husule geldi. Yıldızlar doğdu, güneşler ortaya çıktı, galaksiler meydana geldi" (Taşkın Tuna, Uzay ve Dünya, s. 22, 27). Bilim adamları bu büyük patlamanın tarihini milyarlarca yıl geriye götürmektedirler. Şu halde dünyanın ve güneşin içinde bulunduğu samanyolu galaksisi gibi sayısız galaksi, milyarlarca yıl öncesinden yaratılmaya başlanmıştır, daha öncesinde ise bunlar mevcut değildi. İlk evren maddesinin nasıl var olduğu bilimin meçhulüdür. Bütün semavî dinler bunun bir yaratıcısının olduğu, sonraki gelişmeleri de ilmi sonsuz, hikmeti, kudreti ve sanatı eşsiz olan yaratıcının sağladığı konusunda ittifak etmişlerdir. Bu ve başka âyetlerde yerküreyi Allah yarattığı gibi âyette "yedi sema" diye anılan gökleri de yedi gök olarak yaratıp

düzenleyenin Allah olduğu bildirilmektedir. Bu yedi göğü dünyanın gökleri veya uzayın gökleri olarak kabul eden tefsirciler, eski Aristo ve Batlamyus nazariyesine göre Ortaçağ'dan sonra da Kopernik, Galile, Kepler, Newton, Einstein, S. Hawking çizgisinde gelişen güneş ve kâinat sistemleriyle ilgili bilgilere göre açıklamalar yapmışlardır. Ancak bu yedi gökten maksadın ne olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Arap dilindeki kullanıma göre bunun çokluktan kinaye olarak düşünülüp birçok gök şeklinde anlaşılması da mümkündür. Öte yandan, keşif ve ilham kaynağı ile zenginleştirilmiş bulunan tasavvuf ve irfan kolunda, "yedi gök"le ilgili farklı ve ilgi çekici açıklamalar vardır. Bunlardan biri şöyledir: Allah Teâlâ'nın yarattıkları (mâsivallah, mâ-halakallah), "halk ve emir âlemleri" olarak ikiye ayrılır. Halk âlemi maddîdir, cisimlidir; emir âlemi cisimsizdir, latiftir. Bu iki âlemi birbirinden "arş" ayırır. Halk âlemindeki maddîlik, aşağıdan yukarıya doğru azalıp incelerek maddesizliğe dönüşür. Halk âleminin en alt katında, bütün büyüklük ve sonsuzluk görüntüsü içinde, bir yukarısına göre çok küçük olan evren vardır. Bu evren maddîdir. Kur'an'da geçen yedi semaya dahil değildir. Bundan sonra birinci sema başlar, bu semanın - bütün galaksileriyle birlikte- evrenden büyüklüğü, damlaya nisbetle deniz gibidir. Bu oran yukarıya doğru aynı ölçülerde büyüyerek devam eder. Yedinci semadan sonra kürsî, ondan sonra da arş vardır. Arşın üstünden itibaren emir âlemi başlar. Burada insanın hakikatini ve mânevî mahiyetini teşkil eden ve "latîfeler" diye bilinen, bir yukarıdakinin - kendisine nisbetle çok küçük kalan- bir aşağıdakini kuşattığı "kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâ" vardır. Bazı hadislerde geçen ve çok geniş olduğundan söz edilen "mümin kalbi" işte bu latîfe olan kalptir. Bu anlayışa göre yedi kat sema, bilinen ve henüz keşfedilmemiş bulunan evrenin ötesindedir, madde-yoğun değildir. Bu semalarda ruhlar, melekler, cennetler vb. varlıkların yer aldığı, mi'rac hadisi vb. hadislerde geçmektedir. Bütün bunlar, her şeyi hakkıyla bilen ve

her şeye kadir olan Allah Teâlâ tarafından yaratılmıştır, O'nun izni ve iradesi dahilinde hareket ederler.

Ayet

Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti. (30)

Tefsir

Sûrenin 28. âyetinden itibaren hem Allah'ı inkâr mânasındaki küfrü hem de ilâhî nimetlerin kıymetini bilmemek ve şükran vazifesini yerine getirmemek mânasındaki küfrü engelleyen deliller, işaretler ve nimetler sıralanmaya başlanmıştır. İnsana hayat verme, öldükten sonra tekrar diriltme, yeryüzünde ne varsa hepsini insan için yaratma nimetlerinden sonra 30-35. âyetlerde hilâfet, ilim, meleklerin secdesi ve cennet nimetleri sıralanmaktadır. İleride gelecek birçok âyette (meselâ bk. Nisâ 4/1; Zümer 39/6) ilk insan olan Adem'in nasıl yaratıldığı ve diğer insanların nasıl üreyip çoğaldıkları anlatılacaktır. Burada anlatılan insanın yaratılması değil, Allah tarafından ona verilen özellikler, sorumluluklar, yetki ve nimetlerdir. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi hilâfet özelliğidir. Sözlükte hilâfet, "bir kimsenin diğerinin yerini alması, onu temsil etmesi, onun salâhiyetlerini kullanması" mânasına gelir. Allah'ın yeryüzünde yaratacağı halife ya Allah'ın halifesidir ya da daha önce yeryüzünde yaşamış şuurlu varlıkların halifesidir; onların yerine gelmiş, onların yerini almıştır. Meleklerin, ileride insan soyunun neler yapacağına dair bildiklerini ortaya koyarak buna rağmen Adem'in halife olarak yaratılmasının hikmetini sormaları, Allah Teâlâ'nın da Adem'in buna lâayık olduğunu onlara anlatmak üzere

yaptığı imtihan, Adem'e verdiği bilgi ve kabiliyet buradaki hilâfetin Allah ile ilgili olduğunu, Adem'in ve insanoğlunun yeryüzünde Allah'ın halifesi olacaklarını göstermektedir. Bir ümmeti yeryüzünde halife kılmak, onlara "hilâfet yetkisi vermek" mânasındaki "istihlâf" vadinin iman ve amel-i sâlih (Allah rızâsına uygun hareket, amel, davranış) şartına bağlanmış bulunması da bu yorumu desteklemektedir (Nûr 24/55). Ancak insanoğlunun bu mânadaki halifeliği, kendi mahiyeti ve sıfatlarına uygun olarak kısıtlı ve sınırlıdır. İnsan dahil hiçbir varlığın Allah Teâlâ'yı temsil etmesi, O'nun yerini alarak tasarrufta bulunması mümkün değildir. Adem'in ve neslinin halifeliği, Allah'ın mülkü bulunan yeryüzünde O'nun iradesine uygun yaşamak ve tâlimatı doğrultusunda tasarrufta bulunmaktan ibarettir. İnsanların Allah'a kul olsunlar diye yaratıldıklarını ifade eden âyetle (Zâriyât 51/56) halifeler olarak yaratıldıklarını ifade eden âyetler aynı gerçeği anlatmaktadır: İnsanoğlu Allah'a kul olsun diye yaratılmış, yeryüzündeki çeşitli nimetler de bu maksadı gerçekleştirsin diye ona tahsis edilmiştir. İnsanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah'ın mülkü olduğunu, bir amaca ve şarta bağlı olarak kendisine emanet edildiğini, bunlar üzerinde sahibinin irade ve rızâsına uygun bir şekilde tasarruf etmekle (hilâfet) yükümlü bulunduğunu bilecek ve bu şuur içinde davranacaktır. Meleklerden farklı olarak insanoğlu bu hilâfeti gerçekleştirecek fitratta ve kabiliyette yaratılmış olup fitratını bozmadığı takdirde bu vazifesini başarabilecektir. Allah Teâlâ meleklerin şahsında bunu insanoğluna da bildirip şuuruna yerleştirmiştir. Yukarıda işaret edildiği üzere buradaki hilâfet (genel hilâfet), yalnızca Adem'e mahsus değildir; birçok âyet (A'râf 7/69; Yûnus 10 /14; Neml 27/62) bu kabiliyet ve salâhiyetin bütün insanlar için söz konusu olduğunu açıkça ifade etmektedir. Özel (siyasî) hilâfet, Kur'ân-ı Kerîm'de bu isimle bulunmayan, Hz. Peygamber'den sonra ihtiyacın ortaya çıkardığı bir kavram ve kurumdur. Siyasî anlamda hilâfet fonksiyonunu üslenenler için

Kur'an'da kullanılan tabir "ülül- emr"dir (Nisâ 4/59). "Hilâfet benden sonra otuz yıldır, daha sonra ısırcı saltanat yönetimi olacaktır" meâlindeki hadiste (Müsned, V, 220-221; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 9; Tirmizî, "Fiten", 48) zikredilen halifelik özel ve siyasî olanıdır. Hadisin sahih olması halinde, İslâmî kaynaklarda bu mânada hilâfet - bir görev ve makam adı olarak- ilk defa burada

zikredilmiş olmaktadır (hadisin sıhhatiyle ilgili tereddütler ve kaynaklar için bk. Casim Avcı, "Hilâfet", DİA, XVII, 539) . Hz. Ebû Bekir, devlet başkanlığı bakımından Resûlullah'ın yerini aldığı için (bu sebeple) kendisine "Resûlullah'ın halifesi" denilmiş, Hz. Ömer'den "Resûlullah'ın halifesinin halifesi" diye söz edilmiş, bu zincir uzayıp gideceği için daha sonra yalnızca halife kelimesiyle yetinilmiş, bu arada siyasî halife "emîrül-mü'minîn, imam" gibi unvanlarla da anılmıştır. Allah'ın kullarından, fert olarak değil de toplu olarak istediği, onları topluluk olarak yükümlü kıldığı vazifeleri yerine getirebilmek, ferdin halifeliği yanında ümmetin halifeliğini de hayata geçirebilmek için siyasî teşkilâtlanmaya ihtiyaç hâsıl olmuş; bunun zaruri sonucu olarak da fertler, yetkilerinin ve sorumluluklarının bireyi aşan tarafını -şartlı olarak- içlerinden lâîk olan birine devretmişlerdir. Halifeye verilen itaat sözü (biat), onun Allah'ın emir ve yasaklarına (hukuka, göreviyle ilgili dinî hükümlere) uygun davranması şartına bağlıdır. Asıl vatanları olan melekût âleminde daha önce yaratılmış ve insandan farklı özelliklerle donatılmış bulunan melekler, mülk âlemine dahil bulunan dünya (arz) yaratılınca burada, Allah adına hâkim olacak, her mümin için eşit derecede bağlayıcı (kanun) olan kitapta apaçık bildirilen ilâhî iradeyi temsil edecek ve gerçekleştirecek şuurlu varlıkların (halife, halîf), kendileri olacağını beklemişler, topraktan yaratılacak insanın bu kaynağa bağlı özellikleri dolayısıyla eksikleri olacağı, fesat çıkarmaya müsait bulunacağı için hilâfete lâîk olmadığını zannetmişlerdi. Yüce yaratıcı bu beklentiye uymayan iradesini, bu nimetin insan türünden olan kullarına tahsis buyurulduğunu ve bunun

gerekçesini meleklerle açıklamıştır. Melekler "emir, gayb, melekût" gibi isimlerle anılan âlemlere ait oldukları ve insanların, kendi bilgi vasıtalarıyla bu âlemlere ait bulunan varlıklar hakkında bilgi sahibi olmaları mümkün bulunmadığı için bu konudaki bilgiler daha ziyade vahye dayanmaktadır. Beşerî yorum ve kıyaslarla elde edilen bilgiler üzerinde ise görüş ayrılıkları vardır. Meleklerin varlıkları ve özellikleriyle ilgili bilgiler büyük ölçüde vahye dayanmakla beraber akıl, keşif ve tecrübe yoluyla da meleklerin varlıklarının ve bazı özelliklerinin bilinebileceği ileri sürülmüştür. "Akıl ve şuur sahibi (nâtık) ölümlü varlıklar yaratılmış bulunduğuna göre bunların, dünya durdukça ölümsüz olanlarının da yaratılmış olması, kezâ daha aşağı bir seviyede bulunan dünyada akıllı ve şuurlu varlıklar yaratıldığına göre daha üstün ve şerefli olan semâvât âleminde de bu özellikleri taşıyan varlıkların yaratılmış olmaları evleviyetle (akıl öncelik hükmü) sabittir" şeklindeki açıklamalar iknaya yönelik akıl delillerine örnektir. Özel ruhî temrinler yapan ve eğitim gören kimselerin, sıkıntı ve hastalıktan çaresiz kalıp meleklerin yardımlarından istifade edenlerin ve melekleri rüyada görenlerin nakilleri kendileri için sübjektif anlamda kesin delildir, bunları duyanlar için ise bağlayıcı değildir. Müslüman âlimlerin çoğuna göre melekler, latîf (madde yoğunluğu olmayan, görüşü engellemeyen), çeşitli şekillere girebilen ve asıl yerleri- madde ötesi- semalar olan, üreme yoluyla değil de devamlı yaratılma yoluyla çoğalan varlıklardır. Allah nezdinde yüce değerleri ve yakınlıkları, O'nun bahsettiği büyük güçleri vardır, ilâhî emir ve iradeye göre davranmak ve asla bunun dışına çıkmamak üzere programlanmışlardır. Bazı filozoflara göre ise melekler insandaki akıl türünden varlıklardır (Râzî, II, 160-161). Kur'an'daki açıklamalara göre melekleri, özellik ve vazifeleri bakımından şu sınıflara ayırmak mümkündür: 1. Arşı taşıyanlar (Hâkka 69/17). 2. Arşı kuşatıp Allah'ı tesbih edenler (Zümer 39/75). 3. Büyük melekler: a) Cebrâil. Cibrîl ve Rûhulkudüs isimleriyle de anılan bu melek peygamberlere vahiy getirmekle

görevlendirilmiştir. Tekvîr sûresinin 20. âyetinde onun belli başlı sıfatları şöyle sıralanmıştır: "Gerçekten değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada saygın ve güvenilir bir elçi". b) Mîkâil, tabiat olaylarını dengelemek ile görevli melektir. Cebrâil'le birlikte adı Kur'an'da anılmış ve bunlara düşman olana Allah'ın düşman olacağı bildirilmiştir (Bakara 2/98). c) İsrâfil. Kıyâmet ve yeniden diriliş başlarken üflenecek olan sûr, Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiştir (Neml 27/87; Yâsîn 36/51). Bu sûra üflemeyle görevlendirilmiş meleğin İsrâfil olduğu da hadislerde bildirilmiştir (Lütfullah Cebeci, "İsrâfil", DİA, XXIII, 180-181).

Azrâil. Kur'ân-ı Kerîm'de hem ölüm meleğinden (Secde 32/11) hem de vefat ettirme görevini yüklenmiş meleklerden (Nisâ 4/97; Enfâl 8/50; Nahl 16/32) söz edilmiştir. Sahih hadislerde bu isim geçmemekle beraber diğer İslâmî literatürde ölüm meleği Azrâil olarak anılır (Ahmet Saim Kılavuz, "Azrâil", DİA, IV, 350-351). Bu işle görevlendirilen melek sayısı çok olduğuna göre Azrâil'in bunların reisi olması ihtimali vardır. 4. Cennet melekleri. Cennette çok sayıda meleğin bulunduğu ve buraya girme mutluluğuna erişmiş müminlere hizmet edecekleri ifade buyurulmuştur (Ra'd 13/23). Bu meleklerin başkanına "Rıdvan" denir. 5. Cehennem melekleri. Burada da azap çekenlerle ilgili vazifelerini yerine getiren melekler vardır (Müddessir 74/31). Bunların cins ismi "zebâni"dir (Alak 96/18), başkanları da "Mâlik" isimli bir melektir (Zuhruf 43/77). 6. Gözeten, koruyan melekler (hafaza melekleri). Bunlar insanların yanlarında bulunmakta, onları gözetme, koruma, iyiliklerini isteme, onlara iyi şeyleri ilham etme gibi vazifeler yapmaktadırlar (Kaf 50/17; En'âm 6/61). 7. Yazıcı melekler. Bunlar da insanların yakınlarında bulunmakta ve yapıp ettikleri her şeyi yazmaktadırlar (İnfitâr 82/10-11). 8. Madde âleminde görevli melekler. Bunlar maddî kâinatta olup biten her şeyin içinde bulunmakta ve Allah'ın kanunlarının yerine gelmesini sağlamaktadırlar (37, 51, 79. sûrelerin ilk âyetlerinde bunlara işaret edilmiştir; geniş bilgi için bk. Râzî, II, 159 vd.) Meleklerin, yaratılan bu yeni varlığı

yani Adem'i nereden tanıdıkları, onun yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökeceğini nasıl bildikleri konusunda çeşitli yorumlar yapılmış; bunu, olacakların yazıldığı levh-i mahfûzdan öğrendikleri; daha önce yaratılıp yeryüzüne gönderilmiş benzer varlıklar olabileceği ve bunlara bakarak bilgi sahibi oldukları; cinlere veya yırtıcı hayvanlara kıyas ettikleri vb. görüşler ileri sürülmüştür. Biz şu iki ihtimali ve yorumu akla ve vâkıya daha yakın ve hadisenin anlatılış üslûbuna daha yakın buluyoruz: 1. Allah Teâlâ'nın yaratacağı insanı onlara önce tanıtmaması, sonra da onu yeryüzüne halife yapacağını bildirmesi üzerine -bu bilgiye dayanarak- kanaatlerini açıklamışlardır. 2. Adem'in yaratılışını müşahade etmişler, onun maddî ve mânevî özelliklerini görüp bilmişler ve bu özellikleri taşıyan bir varlığın hem iyi hem kötü işler yapabileceğini, onun yapısından ve tabiatından çıkarmışlar, buna dayanarak sorularını sormuşlardır (İbn Aşûr, I, 402-403; Tabatabâî, I, 116).

Ayet

Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. Allah şöyle dedi: "Ey Adem! Onlara bunların isimlerini söyle." Adem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi. (31-33)

Tefsir

Allah, kendinin bildiği ve meleklerin bilmediği hikmetler, gerekçeler sebebiyle Adem'i yarattığını haber verince bu üstü

kapalı ve doğrulanması inanca dayalı olan açıklama melekleri ikna için yeterli idi. Fakat yüce Allah bilginin ve imanın yalnızca kendisine güvenilen kimselerin haber ve bilgi vermesi yoluyla elde edilmesini (taklid) yeterli bulmadığı, meleklerinin şahsında insanları gözlem, deney ve düşünceye yönlendirmeyi murat ettiği için bir deneme düzenledi. Adem'e bütün isimleri, yani maddî ve mânevî varlıkların, kavramların isimleriyle bunların özelliklerini veya isim verme, dil icat etme kabiliyetini öğretti; sonra her şeyin aslı gayb âleminde, ilâhî planda mevcut olduğu için bunları meleklerine gösterdi. Meleklerden, Adem'in müsbet vasıflarının ve kabiliyetlerinin fazlasıyla kendilerinde mevcut bulunduğu kanaatlerinde haklı ve isabetli iseler bunların isimlerini bilip söylemelerini istedi. Melekler bu deneme sonucunda kendilerine verilen bilme ve bilgi üretme kabiliyetinin Adem'e verilenden farklı olduğunu ve bu sebeple halife olmaya onun ehil bulunduğunu anlayıp itiraf ettiler; Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmetini, eserini görerek (ayne'l-yakîn olarak) daha üst dereceden tasdik ettiler.

Ayet

Hani meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu. (34)

Tefsir

Terim olarak secde ayaklar, dizler, eller ve alın yere konarak yapılan özel bir ibadet şekli olup namazın en önemli kısmıdır ve ibadetin ruhuna en uygun davranış biçimidir. Bu şekildeki bir hareketin, ibadet maksadıyla Allah'tan başkasına yapılması, hak dinlerin hiçbirinde câiz görülmemiştir. İbadet maksadı taşımaksızın insanların birbirine, saygı göstermek üzere secde etmeleri, İslâm'dan önceki bazı dinlerde ve kültürlerde câiz

görülmüş ve uygulanmıştır. Nitekim Hz. Yûsuf'un babası ve annesiyle diğer aile fertleri ona kavuştuklarında secde etmişlerdi (Yûsuf 12/100) . Meleklerin Adem'e secde etmeleri Allah'ın emriyle olmuş, bu bir tek hareketle melekler iki şey yapmışlardır: a) Allah Teâlâ'ya ibadet, b) yeryüzünde O'nun halifesi olmak üzere yaratılmış ve birçok üstün vasıflarla donatılmış Adem'e saygı ve onun hilâfete liyakatini tasdik. Adem için yapılan secde şeklindeki saygı hareketi, Allah'ın emriyle olduğu ve Adem'e ibadet maksadı taşımadığı için şirk şâibesinden de uzak bulunmuştur. Meleklerin arasında bulunan ve onlar Allah'ın emri üzerine Adem'e secde ettikleri halde bu emre karşı koyan İblîs'in "melek mi, cin mi" olduğu konusu tartışılmıştır. Bazı rivayetler yanında özellikle bu âyette geçen "... İblîs hariç melekler secde ettiler" ifadesine dayanan bazı tefsirciler onun önde gelen bir melek olduğunu, bu isyandan sonra meleklik sıfatını kaybettiğini ve kendisine Allah tarafından farklı özellikler verildiğini ileri sürmüşlerdir. Yine bazı rivayetler yanında özellikle "O, cinlerdendi; rabbinin emrinden dışarı çıktı" (Kehf 18/50) meâlindeki âyeti delil olarak kullanan tefsirciler de İblîs'in melek değil, cin türünden olduğunu, hatta nasıl Adem insanlığın babası ise onun da cinlerin babası olarak yaratıldığını savunmuşlardır. Her ne kadar "İblîs hariç" şeklindeki istisna, İblîs'in meleklerden olduğu kanaatini veriyorsa da, bir toplulukla beraber bulunan, fakat onların cinsinden, türünden olmayan varlıklar için de istisna ifadesi kullanıldığı (istisnâ-i munkatı'), meselâ "Koyun sürüsü geldi ancak çoban gelmedi" denilebildiği, ayrıca meleklerin yaratılış özellikleri arasında "Allah'ın emrine karşı çıkmamak ve buyurulanı yerine getirmek" (Tahrîm 66/6) vasfının da bulunduğu göz önüne alındığında İblîs'in melek türünden olmadığı tesbiti ve yorumu ağır basmaktadır.

Ayet

Dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (35)

Tefsir

İnsanın atasının cennete konması ve oradan yere indirilmesi hadisesi Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde anlatılmıştır: 1. Yukarıda meâli verilen âyetlerde. 2. A'râf sûresinde (7/19-27) . Burada hadiseyle ilgili olarak daha fazla açıklamalar yapılmış, şeytanın Adem'le eşini kandırmak üzere kafalarına vesvese soktuğu, kendisinin iyi niyetli olduğuna yemin ederek yasak ağaçtan yedikleri takdirde melekler gibi olacaklarını ve cennette ebedî kalacaklarını söylediği, Adem'le eşi yasak ağaçtan yiyince ayıp yerlerinin ortaya çıkıp görüldüğü, bunları örtmek için cennet ağaçlarının yapraklarını üstlerine örtmeye çalıştıkları ve rablerinin ikazı üzerine "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz" (A'râf 7/23) diyerek Allah'a tövbe ettikleri, bunun üzerine orada yaşamak, ölmek ve oradan çıkarılmak üzere yeryüzüne indirildikleri anlatılmıştır. 3. Tâhâ sûresinde (20/117-123). Burada daha öncekilere nisbetle farklı olan ve bazı karanlık noktaları aydınlatan ilâve açıklamalar vardır. Bu cümleden olarak Allah Teâlâ Adem'le eşini, şeytanın kendilerine düşman olduğunu, onları cennetten çıkarmasına fırsat vermemelerini bildirerek ikaz etmiş, cennette kalmaları halinde acıkmayacaklarını, çıplak kalmayacaklarını, susamayacaklarını ve sıcaktan bunalmayacaklarını ifade buyurmuştur. İlk insanın nerede ve nasıl yaratıldığını anlatan âyetlerle cennete konması ve oradan çıkarılmasını açıklayan âyetler birlikte göz önüne alınıp yorumlandığında şu sonuçlar çıkmaktadır: İlk insanı Allah Teâlâ özel bir topraktan yeryüzünde yaratmış, ondan eşini de var etmiş, sonra bunları cennete koymuştur. Bu cennetin ve

içindeki hayatın yeryüzünde mevcut herhangi bir bölgede olabilecek insan hayatından farklı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Şu halde bu cennet kulların ödüllendirileceği, içinde ebedî olarak mutlu yaşayacakları cennettir. Cennetin çeşitli bölgeleri ve dereceleri vardır. "İçinde devamlı kalınan" cennete (huld) giren bir daha çıkmazsa da diğer bölgelerine girenlerin çıkmayacağı konusunda bir açıklama yoktur. Ayrıca ölümden sonra devamlı kalmak üzere cennete girmek ile insanoğlunun dünya hayatı başlamadan bir imtihan için cennete konulması arasında fark vardır; imtihan cennetinden de imtihan dünyasından da çıkmak mümkündür. İnsanların atasının önce cennete konması, sonra oradan yeryüzüne indirilmesinin birçok hikmeti düşünülebilir. Bunlardan biri de kullara, ebedî ve ana yurdun cennet olduğu düşünce ve duygusunun verilmesi, bu düşünce ve duygunun ilâhî irşada uyma konusunda bir teşvik unsuru olmasıdır. Ebedî mutluluk yurduna dönmek ve orada eşi bulunmaz nimetlere mazhar olmak isteyenler, atalarının düştüğü gaflete düşmemeli, Allah'ın uyarılarını ve O'na ezelde verdikleri sözü unutmamalı, şeytana ve nefse uymamalıdır. Adem'in ve eşinin ürününü yedikleri ağacın ne ağacı olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır; ancak hiçbiri sağlam bir bilgi kaynağına dayanmamaktadır. Burada önemli olan yenilen ağacın ürününden ziyade Allah'ın yasağının çiğnenmiş olmasıdır. Cennette yasağın çiğnenmesi, emre uyulmaması nasıl insanlığın atasını oradan çıkardı, nimetlerle külfetlerin, acı ile tatlının, mutlulukla mutsuzluğun yan yana bulunduğu imtihan dünyasına indirdiyse bu dünyada ilâhî emirlerin ve yasakların çiğnenmesi de insana imtihanı kaybettirecek ve onun ebedî mutluluk yurduna geri dönmesine engel olacaktır.

Ayet

Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırđı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de,

"Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik. Derken, Adem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır. "İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarırsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" dedik. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. (36-39)

Tefsir

Yeryüzünde insan tek başına değil toplu olarak yaşayacaktır; rabbi onu sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. Topluluk halinde yaşayan insanların arzu ve ihtiyaçlarının çatışmaması mümkün değildir. Çatışan arzular ve ihtiyaçlar anlaşmazlıklar ve düşmanlıkları beraberinde getirecek, insanlar birbirinin kurdu olacaklardır. Onları ıslah edecek, uygarlaştıracak, ihtiyaç ve arzuların kültür ve medeniyete kaynaklık etmesini sağlayacak bir nizama ihtiyaç vardır. İşte hak dinler bu nizamı koymak üzere gönderilmiştir. Ona uyanlar dünyada korkudan kurtulacak, hür ve güvenlik içinde yaşayacak; dileyen mümin, dileyen kâfir, isteyen sâlih, isteyen fâsık olabilecek; âhiret hayatında da sâlihler hüznün ve kederden kurtulup mutluluğa kavuşacak, kâfirler ise dünyada ettiklerinin cezasını çekeceklerdir. Kur'an'ın açık ifadesine ve buna dayalı İslâm inancına göre Hz. Adem'in işlediği, bağışlanmamış, dünyaya taşınmış, nesline miras kalmış ve Hz. İsâ'nın kurban edilmesine sebep teşkil etmiş bir "aslı günah" yoktur. Hz. Adem'in davranışı ya günah değildir ya da Allah tarafından kendisine öğretilen ve onun da yerine getirdiği tövbe sayesinde temizlenmiştir. Ayrıca bütün hak dinlerin de adı olan İslâm'a göre kimse kimsenin günahını yüklenmez (Fâtır 35/18), suç ve günah şahsîdir. Yine yahudi ve hıristiyan kaynaklarından İslâmî geleneğe geçmiş bulunan kadın

hakkındaki olumsuz telakki, yani "kadının şeytanlığı, fattanlığı, Adem'in şeytana kanmasına ve cennetten çıkarılmasına sebep oluşu, bu yüzden 'aslı günahın' asıl sebebinin kadın olduğu, dünyada ondan uzak kalınması gerektiği..." inanç ve anlayışı da Kur'an'ın lafız ve ruhuna aykırıdır. Kur'ân-ı Kerîm bu macerada Hz. Adem'le eşini birlikte (tekil değil, ikil olarak) anmakta, gerek Allah'ın uyarısına ve gerekse şeytanın saptırmasına birlikte muhatap olduklarını; ayak kaydırmanın da kadın değil şeytan olduğunu açıklamaktadır. Bir insan ve Allah'ın bir kulu olarak kadının erkekten farkının bulunmadığı, kemal yolculuğu ve yarısında erkek ile eşit fırsata sahip bulunduğu ise pek çok âyette açık ve kesin olarak ortaya konmuştur (meselâ bk. Bakara 2/228; Ahzâb 33/35; Hucurât 49/13).

Ayet

Ey İsrailoğulları ! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. (40)

Tefsir

Sûrenin buraya kadar olan bölümünde müşrikler ve münafıklar hakkında açıklamalar yapıp uyarılarda bulunulduktan sonra buradan itibaren 123. âyete kadar devam eden bölümünde, yer yer başka konulara da değinilmekle birlikte, ağırlıklı olarak İsrâiloğulları'nın eski durumlarıyla dinî ve ahlâkî bakımdan bozulmaları, İslâm'a karşı tutumları hakkında buyruklar, bilgi ve eleştiriler yer almaktadır. Arap yarımadasındaki yahudilerin önemli bir kısmı Medine ve civarında yaşadığı için Medine'de inen uzun sûrelerin ilki olan Bakara sûresinde Allah onları İslâm'a davet etmekte, İslâm'ın hak din olduğunu kanıtlayan deliller göstermekte; bu arada onların dinlerinin mahiyeti ve atalarının tarihi hakkında bilgi vermektedir. Yahudilik, İslâm'dan

önceki semavî dinler arasında -tahrife uğramış da olsa- şeriatı ve kutsal kitabı halen yaşamakta olan en eski dindir. Hıristiyanlık'tan farklı olarak bir şeriat dini olması da Kur'ân-ı Kerîm bakımından bu dinin önemini arttırmaktadır. Ayrıca Medine ve çevresinde, Romalılar'ın baskısı sebebiyle milâdî I. yüzyıldan itibaren Filistin'den buraya göç etmiş olan geniş bir yahudi topluluğu yaşamakta ve doğal olarak bunlarla müslümanlar arasında ilişkiler bulunmaktaydı. Bu sebeplerle Kur'an'da Hz. Mûsâ'nın ismi otuz dört sûrede 136 defa anılmış; birçok sûrede Yahudilik ve Tevrat hakkında bilgiler verilmiş; özellikle Bakara sûresinin bu bölümüyle A'râf (7/103-176), Yûnus (10/75-93), Tâhâ (20/9-97), Şu'arâ (26/10- 66), Kasas (28/3-44) ve Mü'min (40/23-54) sûrelerinde Hz. Mûsâ'nın öğretileri, tebliğ faaliyetleri, İsrâiloğulları'nın ve başta Firavun olmak üzere Kârûn ve Hâmân'ın bu faaliyet karşısındaki olumsuz tutumları gibi konulara ilişkin olarak ayrıntılı açıklamalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Kur'ân- ı Kerîm'de İsrâil kelimesi iki âyette (Al-i İmrân 3/93; Meryem 19/58) Hz. İbrâhim'in Hz. İshak'tan torunu olan Hz. Ya'kub'un ismi olarak geçmekte; kırk âyette ise yahudiler "Benî İsrâil" (İsrâiloğulları) diye anılmaktadır (bk. M. F. Abdülbâkî, Mu'cem, "İsrâil" md.). Kelimenin etimolojisinin ve asıl anlamının belirsiz olduğu ileri sürülmekle birlikte (bk. A. Haldar, "Israel, Names and Associations of", The Interpreter's Dictionary of the Bible, II,

765-766) "Allah'ın güçlü kıldığı" anlamının kuvvetle muhtemel olduğu kabul edilmektedir. İslâmî kaynaklarda da İsrâil kelimesinin Hz. Ya'kub için kullanıldığı ifade edilmekle birlikte, yahudi kaynaklarında bu kelimenin anlamı konusunda verilen bilgiler İslâm'ın ulûhiyyet ve peygamberlik inancıyla bağdaşmadığı için müslüman bilginler bu hususta farklı açıklamalar getirmişlerdir. Meselâ Taberî'nin Tarîhu'lümem ve'l-mülûk'ünde (I, 192) İsrâil kelimesinin "gece vakti Allah'a giden" anlamına geldiği ifade edilir. Aynı ismin İbrânîce'de "Allah'ın kılıcı", "Allah yolunda cihad eden", "Allah'ın seçkin

kıldığı insan" veya "Allah'ın kulu" anlamına geldiği de bildirilmektedir (bk. Taberî, I, 248; Zemahşerî, I, 64- 65; Elmalılı, I, 334; Reşîd Rızâ, I, 289) . On iki yahudi kabilesi de İsrâil adıyla anılır. Hz. Süleyman'dan sonra yahudi ülkesinin ikiye bölünmesi üzerine İsrâil kelimesi, kuzeyde kalan bölümü oluşturan kabilelerin krallığını nitelemek üzere kullanılmıştır. Bununla birlikte sonraları İsrâil tabiri, yahudilerin tamamını ifade eden etnik bir kavram haline gelmiştir. Yahudi inancına göre Hz. Ya'kub'a İsrâil ismi Tanrı tarafından verilmiştir; Yahudilik millî bir din, Yahova da millî bir tanrı kabul edilmiştir. Aynı telakkiye göre İsrâiloğulları da seçkin bir kavimdir. Söz konusu kavim, Filistin'e yerleşmeden önce İbrânî, Filistin'de İsrâîlî, sürgünden sonra ise İsrâiloğulları diye anılmaktaydı. Bununla birlikte bu kavim için İbrânî ve yahudi terimlerinin kullanımı da yaygındır (bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 178-179). Kur'ân-ı Kerîm'de Benî İsrâil isminin ilk defa geçtiği konumuz olan âyette özellikle, başta din bilginleri olmak üzere, Hz. Peygamber dönemindeki yahudilere hitap edilmekte ve Allah'ın kendilerine verdiği nimet hatırlatılmakla beraber bu nimetin ne olduğu o zamanki yahudilerce bilindiği için bu hususta açıklama getirilmemektedir. Taberî bu nimeti, Allah Teâlâ'nın geçmişte İsrâiloğulları arasından peygamberler göndermesi, onlara kitaplar indirmesi, onları Firavun ve onun zalim halkından çektikleri pek çok sıkıntı ve belâlardan kurtararak mukaddes topraklara yerleştirmesi vb. şeklinde sıralamıştır (I, 249). Bunlara daha başka nimetleri ekleyenler de vardır (bk. Zemahşerî, I, 65; İbn Aşûr, I, 451-452). Bu nimetleri anmaktan maksat, onlara şükretme görevlerini hatırlatmaktır. "Bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, söz vermek" veya "ittifak, anlaşma, sözleşme" gibi mânalara gelen ahid kelimesi Kur'an'da yerine göre, hem insanların birbirine söz vermesi hem de Allah ile kulları arasındaki bir tür sözleşme için kullanılmaktadır. Ahid kelimesinde "söz verme"nin yanında "yemin" anlamı da vardır.

Kur'an'da yer yer aynı anlamda mîsâk, vaad gibi başka kelimelerin kullanıldığı da görülür. Tanrı ile İsrâiloğulları arasındaki anlaşmanın hükümlerini, Allah tarafından belirlenen yükümlülükleri ihtiva ettiği için yahudi ve hıristiyan kutsal kitaplarına Eski Ahid ve Yeni Ahid denilmiştir. Bu iki kutsal kitapta Allah'ın muhtelif peygamberler ve ümmetlerle ahidleştigiine, bu arada İsrâiloğulları'ndan da söz aldığına dair bilgiler bulunmaktadır (geniş bilgi için bk. Abdurrahman Küçük, "Ahid", DİA, I, 532-533). Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde de Allah'ın İsrâiloğulları'ndan değişik konularda, meselâ Tevrat'a sınıksız sarılacaklarına (Bakara 2/63), namazı kılacaklarına, zekâtı vereceklerine, peygamberlere inanacaklarına, muhtaçlara Allah rızası için borç vereceklerine (Mâide 5/12), kendilerine indirilen kitabı gizlemeyip insanlara okuyacaklarına (Al-i İmrân 3/187) dair söz aldığı bildirilmektedir. Müfessirlerin çoğu konumuz olan âyetteki ahid genel anlamda yorumlamışlardır. Taberî ise buradaki ahid, özellikle Allah'ın yahudilere, onların kutsal kitaplarında kendisi hakkında bilgi verilmiş bulunan Hz. Muhammed'in peygamberliğini tanıyıp ona inanmalarını, bu gerçeği insanlara da açıklamalarını emretmesi ve bu hususta onlardan söz almış olması şeklinde yorumlamaktadır (I, 250). Ancak bu ahid hakkında el-Menâr'da (Reşîd Rızâ, I, 290) verilen bilgiler daha mâkul görünmektedir. Buna göre Allah İsrâiloğulları'ndan "Allah'a kulluk edip O'na ortak koşmayacaklarına, doğru olduklarına ilişkin kanıtlar getiren peygamberlere iman edeceklerine, Allah'ın hükümlerine ve kanunlarına boyun

eğeceklerine", özellikle kendi milletlerinden olan Hz. İsmâ'il'in soyundan gelen Hz. Muhammed'e inanacaklarına ilişkin söz almıştır. Ayrıca buradaki ahdin içine, fitratın gereği olarak bütün beşerden alınmış olan "aklın ölçülerine göre düşünme ve hareket etme sorumluluğunu yerine getirme vaadi" de girer. Ayetin, "Ben de size vaad ettiklerimi vereyim" kısmındaki vaad ise tefsirlerin çoğunda (meselâ bk. Taberî, I, 250; İbn Aşûr, I, 453) Allah'ın onlara yardım edeceği,

iyiliklerine karşı sevap verip cennetine kabul edeceği yönünde vaadde bulunması şeklinde açıklanmıştır.

Ayet

Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının. (41)

Tefsir

"Elinizdeki" ifadesinden maksat Tevrat, onu "tasdik edici" olan da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik etmesinin anlamı, tevhid inancı, geçmiş peygamberlere iman, iyiliklerin yapılması, kötülüklerin terkedilmesi gibi Tevrat'ta yer alan temel öğretilerin Kur'an tarafından da tanınmasıdır. Bunun mantıkî sonucu, Kur'an'ın da Tevrat gibi Allah'tan geldiğini kabul edip ona inanmak olduğu için yahudiler ve özellikle kutsal kitabın muhtevası hakkında geniş bilgisi olan yahudi din bilginleri Kur'an'a inanmaya, böylece müslüman olmaya davet edilmekte; Kur'an'ı herkesten önce alalacele inkâr etmek yerine, öğretilerinin kendi kutsal kitaplarıyla ne kadar uyduğunu iyi düşünmeleri gerektiğine işaret edilmektedir. Bunu yaptıklarında, müşrikler gibi hemen onu inkâr etmeyip, tam tersine, ellerindeki kutsal kitabı tasdik ettiği için vakit kaybetmeden ona inanıp müslüman olmaları gerektiğini anlayacaklardır. İbn Abbas'a nisbet edilen bir rivayete göre Medinelî bazı yahudi bilginlerine fakir halktan hediyeler geliyor, onlar bu hediyelerden mahrum kalacakları korkusuyla İslâm'ı kabul etmekten kaçınıyorlardı (Râzî, III, 42). Ancak tefsirlerin çoğunda yer alan daha genel bir açıklamaya göre âyette yahudilerden, nimetlerin en büyüğü olan hak dini reddedip âhiret kurtuluşundan mahrum kalma pahasına, bunlarla mukayese edildiğinde hiçbir değer ve anlam ifade etmeyen dünya malı,

dünyevî mevki ve itibar peşinde koşmamaları istenmektedir. Ayrıca "Ayetlerimi az bir karşılık ile satmayın" meâlindeki ifade, Allah'ın yüce ve kutsal kitabını ve dinini kişisel ve maddî çıkarlar için kullanıp yanlış yorumlayanlara, haramları helâl, helâlleri haram göstermeye kalkışanlara karşı kesin bir uyarıdır. Bazı bilginler, âyetin söz konusu bölümüne dayanarak, Kur'an öğretme karşılığında para almanın câiz olmadığını ileri sürmüşlerse de bu para, Kur'an'ın değil, harcanan

emek ve zamanın bedeli olduğu için, İslâm bilginlerinin çoğu bu görüŖe itibar etmemiŖlerdir (geniŖbilgi için bk. AteŖ, I, 155-156; İbn AŖûr, I, 467-469). İbadet olan fiillere karŖılık ücret almak câiz olmamakla beraber bu hüküm konumuz olan âyette çıkarılmıŖ değildir.

Ayet

Hakkı bâtılla karıŖtırıp da bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekatı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. (42-43)

Tefsir

Yukarıda yahudiler Kur'ân- ı Kerîm'e iman etmeye çağırıldıkları için burada da, bu imanın gereklerinden olmak üzere, onlara Kur'an'ın önem verdiği prensiplerden söz edilmekte; özellikle hakkı tanımaları ve korumaları, namaz kılıp zekât vermeleri emredilmektedir. Böylece Kur'an yahudilere ve dolaylı olarak müslümanlara, hatta bütün insanlığa, maddî ve dünyevî menfaatlerin, egoist arzu ve eğilimlerin etkisine kapılarak doğru ve gerçek olan ile eğri, yanlış ve asılsız olanı kasıtlı olarak birbirine karıŖtırmamaları, hakkı örtüp saklamaktan kaçınmaları gerektiği yönünde son derece önemli bir uyarıda bulunmuŖtur. Yahudiler de dahil olmak üzere muhatap kitle bakımından temel gerçek Kur'an'ın hak kitap ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğudur. Bu sebeple âyette öncelikle bu husus kastedilmiŖ;

inkârcıların hak ile bâtıllı birbirine karıŖtırıp hakkı gizlemekten vazgeçmeleri, müslümanlarla birlikte namazı kılıp zekâtı vermeleri, Allah'ın hükmüne boyun eğmeleri istenmiŖtir. Burada, pek çok dinî hükümler içinden özellikle namaz ve zekâtın emredilmesi, bunlardan ilkinin bedenî ibadetlerin, ikincisinin de malî ibadetlerin en önemlisi olmasından ileri gelmektedir (Râzî, III, 44). 42. âyette yahudilerin gerçek Tevrat'a onda bulunmayan ilâveler yapmalarına (bk. Taberî, I, 255) veya Hz. Muhammed'in geleceğinin Tevrat'ta haber verildiği gerçeğini saklamalarına (ReŖîd Rızâ, I, 292) işaret edildiği de söylenmiŖtir.

Ayet

Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz? (44)

Tefsir

Sözlükte "iyilik, doğruluk" anlamına gelen birr kelimesinin, dinî ve ahlâkî bir terim olarak, iman ve ibadetten başlamak üzere her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi mânalarda kullanıldığı görülür (ayrıntılı bilgi için bk. Bakara 2/ 177; Al-i İmrân 3/92). Bu âyetten, asıl muhatapların yahudi din bilginleri olduğu anlaşılmaktadır. Başka benzerleri gibi yahudi din bilginleri de halka kutsal kitaba inanıp onunla amel etmelerini, gerek sözleri gerekse davranışlarıyla Allah'ın rızâsına uygun şekilde yaşamalarını emrederlerdi. Ancak âyet bize, başkalarına iyiliği emrederken kendilerini unuttuklarını yani onların kendi yaşayışlarının bilgileri ve sözleriyle çeliştiğini, sonuç olarak samimi dindarlık hislerini kaybettiklerini göstermekte; "Aklınızı kullanmıyor musunuz?" ifadesiyle bu çelişkili tutumlarının, yalnızca dinin hükümlerine değil, akla da aykırı olduğuna işaret

etmektedir. Kur'an'ın geçmiş ümmetlerin tarihine ilişkin verdiği bilgilerde de sonraki nesiller için mesajlar ve dersler vardır. Bu bakımdan, söz-davranış uyumu şeklinde özetlenebilecek evrensel ahlâk kurallarından birini ihlâl etmeleri sebebiyle yahudileri eleştiren söz konusu âyet, bir yandan yahudi din bilginlerinin bu çelişkili tutumları ve samimiyetsizlikleri hakkında bilgi verirken, bir yandan da genel olarak İslâm ümmeti, özellikle müslüman din önderleri ve bilginleri için de bir uyarı anlamı taşımaktadır. Şu halde kendilerini din bilgini, din adamı ya da din önderi konumunda görenlerin veya öyle tanımlananların bu uyarıyı hiçbir zaman hatırdan çıkarmamaları gerektiği açıktır. Zira başkalarına iyiliği öğütleyenlerin kendi yaşayışlarında bunun aksine davranmaları Kur'an'ın kesinlikle reddettiği bir tutumdur. Nitekim Saf sûresinde "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niye söylersiniz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok sevimsiz bir davranıştır!" (61/2-3) buyurulmaktadır.

Ayet

Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir. (45)

Tefsir

Ahlâkın ve tasavvufun temel kavramlarından olan sabır, "acıya katlanma, sıkıntıya göğüs germe; Allah'a tevekkül ederek O'ndan gelen sıkıntılara katlanma; insanın kendisini, aklın ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü işleri yapmaya veya yapılmasını yasakladığı, uygun bulmadığı davranışlardan uzak durmaya zorlaması; kişinin hayırlı amacına ulaşma yönündeki direnci" gibi anlamlarda kullanılır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "sbr" md.). Gazzâlî, sabrı "inanç gücünün bencil istek ve tutkulara karşı koyması" şeklinde oldukça kapsamlı bir ifadeyle tanımlar.

İnkârcılık da bir tür inançtan kaynaklandığı için inkârcılarda görülen sabrı da bu anlamda değerlendirmek mümkündür. Buna göre sabrın değeri arkasındaki inancın keyfiyetine göre değişir. Gazzâlî bu erdem, bütün yaratılmışlar içinde sadece insana verilmiş bir ayrıcalık olduğunu belirtir. Çünkü hayvanlar akıl gücüne sahip olmayıp sadece içgüdüleriyle davrandıkları; melekler de -zaten yetkin varlıklar olmaları sebebiyle- sabrı gerektiren bir durumla karşılaşmadıkları için, sabır gösterme imkânları ve buna ihtiyaçları yoktur (İhyâ, IV, 56). Kur'ân-ı Kerîm'de, rahatlık ve bolluk kadar sıkıntı ve darlık da bir hayat gerçeği olarak gösterilmiş (Bakara 2/155), Hz. Peygamber'e hitaben, "Azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret" buyurulmuş (Ahkâf 46/35); Allah yolunda cihad eden müminlerin yiğit, sebatkâr ve kararlı tutumlarından verilen örnekle (Bakara 2/249-250) sabrın, zorluklar karşısında âcizlik gösterip sıkıntılara teslim olmak anlamına gelmediğine; aksine, Allah'ın inâyetine güvenerek güçlükleri aşma iradesini göstermek olduğuna işaret edilmiştir. Yukarıdaki âyetlerde yahudiler ve özellikle onların din önderleri, eski anlayış ve yanlışlarını terkederek Allah'a verdikleri sözü tutmaya, Hz. Muhammed'in risâletini tanımaya, Kur'an'a inanmaya, dolayısıyla İslâmîyet'i kabul etmeye davet edilmiş; hakka saygı duyup onu bâtilla karıştırmamaları, namazı kılıp zekâtı vermeleri, başkalarına buyurdıkları iyilikleri kendilerinin de yapmaları istenmiştir. Fahreddin er-Râzî'ye göre yahudilerin, gerektiğinde mallarını ve itibarlarını tehlikeye atma pahasına, eski inanç ve alışkanlıklarından sıyrılarak bu yeni inanç ve hayat düzenini yani İslâmîyet'i kabul edip uygulamaları onlara güç ve meşakkatli geldiği için âyette bu güçlüğü sabredip namaz kılarak yenmeleri öğütlenmiştir (III, 48-49). Kuşkusuz bu isabetli tesbit, her zaman için ve aynı konumda bulunan her kişi veya zümre hakkında da geçerlidir. Zira insanların din değiştirmek gibi çok önemli kararlarında sadece akîl olarak bu dinin doğruluğunu kavramaları yeterli değildir. Bunun yanında pek çok psikolojik ve

hâricî baskılar insanların eski yanlış inanç ve tutumlarını sürdürmelerinde etkili olmaktadır. Kur'an bu güçlüğün aşılmasında belirtilen baskılara sabır denilen psikolojik ve ahlâkî irade ile direnmeyi, ayrıca bu iradeyi namazla da fiilî olarak destekleyip güçlendirmeyi öğütlemektedir. Namaz, Allah ile kul arasındaki ilişkiyi bir ömür boyu amelî olarak sürdüren en canlı ve sürekli bir ibadet olduğu için âyette bu ibadetin, insanın inancını ve inancı doğrultusunda oluşturacağı kararlarını güçlendirip eylemlerini dinî ve ahlâkî hükümler çerçevesinde geliştirmesine yardımcı olacağına işaret edilmektedir. Nitekim "Kuşkusuz namaz hayasızlık ve kötülükten meneder" meâlindeki âyette de (Ankebût 29/45) namazın bu tesiri açıkça ifade edilmiştir. Terim olarak huşû "Allah'a gönülden saygı duyup bağlanmak, boyun eğip itaat etmek" demektir. Sabrın ve özellikle namazın yukarıdaki olumlu tesirinden nasibini alacak olanlar, ancak Allah'a huşû ile bağlanan, boyun eğenlerdir. 46. âyete göre onların Allah'a olan bu içten bağlılık ve saygılarının

en başta gelen sebebi ise rablerine kavuşacaklarına, sonunda mutlaka O'na döneceklerine olan kesin inançlarıdır. Ancak bu inanç sayesinde ki insan, rabbine kavuşmayı ve dolayısıyla âhiret kurtuluşunu dünyanın bütün nimetlerinden daha önemli görür ve bu uğurda her türlü meşakkate rıza gösterir. Esasen İslâm akaidinde, âhiret inancının, Allah'a iman ve peygamberlere imanla birlikte- "usûl-i selâse" (üç ilke) denilen en önemli itikad esasları arasında yer alması da bu inancın belirtilen dinî ve ahlâkî fonksiyonundan ileri gelmektedir.

Ayet

Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın. (47)

Tefsir

İsrâiloğulları'nın "cümle âleme üstün kılınması"ndan maksat, onların kendi dönemlerinde küfür ve dalâlet içinde yaşayan milletlere karşı ilâhî dini benimsemeleri sebebiyle kazandıkları üstünlükleridir; buna karşılık, yine Kur'an'ın açıklamasına göre müslümanlar "en hayırlı ümmet"tir (Al-i İmrân 3/110). Başka bir görüşe göre Benî İsrâil'in bu üstünlüğü, peygamberler atası olan Hz. İbrâhim'in soyundan gelmeleri ve içlerinden birçok peygamber çıkmasından ileri geliyordu (İbn Atıyye, I, 138-139; II, 448; Râzî, XIV, 225; İbn Aşûr, IX, 84). Ayette dolaylı olarak onların bu üstünlüklerinin, tevhid geleneğine sahip olmalarından kaynaklandığına ve bununla kayıtlı olduğuna da bir işaret vardır. Nitekim onların, tevhid dininin ilke ve kurallarından sapmaları sebebiyle bu üstünlüklerini kaybettiklerini, Hz. Mûsâ'nın onları "fâsık" olarak nitelediğini, sonuçta türlü şekillerde cezalandırıldıklarını bildiren âyetler de vardır (meselâ bk. Mâide 5/20-26, 77-82; İsrâ 17/4-7). Tevrat'ta da yer yer İsrâiloğulları'nın basit arzuları veya çıkarları sebebiyle ahdi bozdukları, yoldan çıktıkları, başka tanrı veya tanrılar edindikleri, şeriatın hükümlerini ihlâl ettikleri belirtilerek onlara lânetler yağdırıldığı görülmektedir (meselâ bk. Tesniye, 28, 29, 30, 31. bablar; daha ayrıntılı bilgi için bk. Bakara 2/159 ve tefsiri). Buradan, dolaylı olarak, müslümanların "en hayırlı ümmet" niteliğini korumalarının da "Allah'a itaat edip emirlerine uymalarına, yasaklarından sakınmalarına" bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Taberî, I, 265).

Ayet

Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaata kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez. (48)

Tefsir

Şefaata "bir kimsenin bağışlanması için onun adına af dileme, maddî veya mânevî bir imkânı elde etmesi için yetkilisi nezdinde aracılık yapma", özellikle dinî bir terim olarak "günahkâr bir müminin affedilmesi veya yüksek derecelere ulaşması için Allah nezdinde mertebesi yüksek olan birinin O'na dua etmesi, dilekte bulunması" anlamına gelmekte ve daha çok bu yüksek mertebeli kulların, âhirette günahkârların bağışlanması yönünde vuku bulacak dileklerini ifade etmektedir. Mu'tezile bilginleri bu âyete dayanarak âhirette günahkârlara şefaata edilmesinin söz konusu olmayacağını, ancak sadece sevaba müstahak olanlara mükâfatlarının arttırılması yönünde şefaata edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ehl-i sünnet bilginleri ise her iki durumda da şefaatin mümkün olduğunu, günahkâr kullara peygamberler ve Allah nezdinde itibarı yüksek olan diğer seçkin insanlar tarafından şefaata edilebileceğini savunurlar (geniş bilgi için bk. Râzî, III, 55-66). Ancak Allah'ın izin vermediği hiçbir kimse şefaata edemeyecektir (meselâ bk. Bakara 2/255; Meryem 19/87; Tâhâ 20/109). Kur'an'ın ilgili âyetlerinin üslûbundan, âhirette şefaata mümkün olmakla birlikte bunun son derece sınırlı tutulacağı ve insanların şefaate bel bağlamadan, kendi kurtuluşları için yine kendilerinin çaba göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında insan için gerekli olan şey, zaman kaybetmeden tevhid inancına sarılarak, Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmek ve ahlâkını düzeltmek, geçmişteki günahlarından dolayı da tövbe etmektir. Çünkü gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadislerde içtenlikle yapılacak tövbelerin geri çevrilmeyeceğine dair çok açık ve kesin açıklamalar vardır. Kur'an'ın şefaata konusundaki ümit kırıcı üslûbu, şefaata beklentisinin insanları dinî ve ahlâkî hayatlarında gevşekliğe sürüklemesinden; yine Kur'an'ın tövbelerin kabul buyurulacağına dair çok net ve ümit verici ifadeleri ise, tövbenin kişiye hatalı inanç ve davranışlarını terkettirmesinden, böylece

düzeltilici ve ıslah edici bir fonksiyon icra etmesinden ileri gelmektedir. İşte, peygamberlerinin kendilerine şefaata edeceklerine güvenerek İslâm'ı kabul etmemekte ve Hz. Muhammed'e inanmamakta direnen yahudileri uyarmakta olan bu âyet, aynı zamanda bütün insanlar ve müslümanlar için de bir ikaz anlamı taşımakta; insanın asıl kurtuluşunun, yanlışlardan dönmesine başta imanı olmak üzere, dünya hayatında kendisinin yaptığı hayırlı işlere bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Ayet

Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden kurtarmıştık. Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı. Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış, gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk. Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz. Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik. Hani, doğru yolu tutasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) ve Furkan'ı vermiştik. Mûsâ kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin) . Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü o, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir." Hani siz, "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız" demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik. Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin" (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler fakat, kendilerine zulmediyorlardı. Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıttâ!"

(Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik. Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle o zalimlere gökten bir azap indirdik. (49-59)

Tefsir

Hz. Mûsâ, gerek Tevrat'ta gerekse Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine en geniş yer ayrılmış bulunan peygamberdir. Kur'an'da 136 defa adı geçer. Tevrat'ın beş kitabından dördü (Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye) onu ve başından geçenleri anlatır. Tevrat'a göre Hz. Mûsâ, Ya'kub'un oğullarından Levi'nin soyundandır. Babası Amram (İmrân), annesi Yokebed'dir (Çıkış, 6/18-20). İslâmî kaynaklarda yer alan ve ana hatlarıyla Tevrat'ın verdikleriyle uyuşan bilgilere göre Hz. Mûsâ'nın doğduğu yıl Mısır firavunu, yüzyıllardır bu ülkede yaşayan ve sosyo-ekonomik durumları gittikçe kötüleşen İsrâiloğulları arasından çıkacak birinin kendi saltanatını elinden alacağına işaret eden bir rüya görmüş; bunun üzerine onların erkek çocukları hakkında ölüm fermanı çıkarmıştı. Sıkı bir şekilde uygulanan bu katliamdan Mûsâ'yı kurtarmak isteyen annesi, Allah'ın emri uyarınca onu (üç aylıkken, harç ve ziftle sıvadığı bir sepete koyarak; Çıkış, 2/2-3) Nil nehrine bırakmış, ablasına da gelişmeleri uzaktan takip etmesini söylemişti. Nihayet Firavun'un ailesi bebeği bularak Firavun'un eşi Asiye'ye getirirler. Cocuğun hayatına kıyılmaması ve kendisinde kalması hususunda kocasını da razı eden Asiye, onun için bir süt annesi arar; fakat çocuk hiçbir kadının memesini emmez. Durumu öğrenen ablası onlara annesini tavsiye eder (Tevrat'a göre Mûsâ'yı nehirde bulan ve onu emzirmesi için annesine veren, Firavun'un kızıdır; bk. Çıkış, 2/5) . Böylece evinde annesi tarafından emzirilen Mûsâ tekrar Firavun

ailesine teslim edilir; okuma yazma da dahil olmak üzere çok iyi bir eğitim görür. Olgunluk çağına ulaşınca Allah tarafından kendisine "hüküm ve

ilim" verilir (genişbilgi için bk. Kasas 28/7 vd.; krş. Cıkış, 2/2-10). İsrâiloğulları'ndan birinin Mısırlı biriyle dövüşüğünü gören Mûsâ, İsraili'nin yardım istemesi üzerine Mısırlı'ya bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. Beklemediği bu durum karşısında Allah'tan af diledi; Allah da onu bağışladı (Kasas 28/15-16). Ertesi gün olayın duyulması üzerine yetkililer Mûsâ'nın öldürülmesine karar verdiler. Durumu öğrenen Mûsâ Medyen'e kaçtı. Burada tanıştığı bir kızla evlendi ve sekiz (veya on) yıl boyunca kayınpederinin koyun sürüsünü güttü. Daha sonra Mısır'a dönmek üzere ailesiyle birlikte yola çıktı. Yolda, Sînâ (Tûr) dağının yanında gördüğü bir ateşe yaklaştığında yakındaki bir ağaçtan "Ey Mûsâ! Muhakkak âlemlerin rabbi olan Allah benim!" şeklinde bir ses geldi ve bu sözle başlayan ilk vahye muhatap oldu (bu ve daha başka vesilelerle Allah kendisine aracısız hitap ettiği için Hz. Mûsâ "kelîmullah" diye anılır). Bu arada Allah tarafından kendisine, asâsının yılanı dönüşebilmesi ve elinin kar gibi beyazlaşması şeklinde iki mûcize verildi ve Firavun'a gidip kavmini onun zulmünden kurtarmakla görevlendirildi; isteği üzerine kendisinden daha güzel konuşan büyük kardeşi Hârûn'u da yanına alması uygun görüldü. Mûsâ, ailesini Medyen'e geri göndererek Mısır'a gitti ve Hârûn'u da yanına alıp Firavun'un huzuruna çıktı. Ona Allah'ın elçisi olduğunu bildirdi ve İsrâiloğulları'nın kendisiyle birlikte Mısır'dan ayrılmalarına izin vermesini istedi. Ancak, mûcizeler göstermesine rağmen Firavun'u ikna edemedi; bu arada Firavun ve Mısır halkının başına gelen şiddetli felâketler de Firavun'un ikna olmasına yetmedi. Her felâket gelmesinde Mûsâ'ya, eğer Allah'a dua edip kendilerini musibetten kurtarırsa isteğini yerine getireceğine dair söz veriyor, fakat sıkıntı geçince sözünden dönüyordu (ayrıntılı bilgi için bk. A'râf 7/103-138). Nihayet Allah'ın buyruğu uyarınca Mûsâ, bir gece İsrâiloğulları'nı yanına alarak, Sînâ'ya geçmek üzere gizlice Kızıldeniz'e doğru yola çıktı; sabahleyin durumu öğrenen Firavun da kuvvet toplayarak peşlerine düştü. Bir mûcize sonucu denizin

yol vermesiyle Mûsâ ve kavmi karşıya geçerken, aynı yoldan geçmeye kalkışan Firavun ve beraberindekiler boğulup gittiler. Kavmiyle birlikte Sînâ'ya ulaşan Mûsâ, onların başına Hârûn'u bırakarak ilâhî vahyi almak üzere Tûr'a gitti ve kırk gece orada kaldı. Bu arada kavmi, Hârûn'un ikazlarına rağmen, Sâmirî isimli bir kuyumcunun yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya başladı. Döndüğünde durumu öğrenince son derece üzülen ve öfkelenen Mûsâ, kavminden seçtiği yetmiş kişiyle birlikte, işledikleri günahlardan dolayı tövbe etmek üzere tekrar Tûrisînâ'ya gitti. Hz. Mûsâ İsrâiloğulları'nı, Allah'ın kendileri için takdir ettiği kutsal topraklara götürmek istedi. Fakat kavmi onun bu isteğini reddettiği için arz-ı mev'ûd kendilerine kırk yıl haram kılındı ve bu süre içinde, Hz. Mûsâ da yanlarında olmak üzere, çölde dolaşıp durdular (Mâide 5/21-26). Tevrat'taki bilgilere göre kırk yıllık çöl hayatının sonuna doğru Hz. Hârûn 123 yaşında Hor dağında öldü; daha sonra arz-ı mev'ûda yaklaştıklarında da Hz. Mûsâ 120 yaşında vefat etti; Moab diyarında Beyt-peor karşısındaki dereye defnedildi (Tesniye, 32/50; 34/6-7). Bakara sûresinin yukarıda meâli verilen kısmı, Hz. Mûsâ'nın hayatından, Kızıldeniz'i geçmesiyle başlayan bir kesit içermekte olup İsrâiloğulları'nın tarihine dair ayrıntılı bilgilerin yer aldığı A'râf

sûresindeki yirmi iki âyetin (141-162) tam bir özetidir. Ancak A'râf sûresindekilere ilâveten burada bazı bilgiler daha bulunmaktadır. Şöyle ki: 52. âyette, İsrâiloğulları'nın, altın buzağıyı tanrı edinmelerinden sonra Allah tarafından affedildikleri, 55. âyette tekrar yoldan çıkarak, Allah'ı açıkça görmedikçe Mûsâ'ya inanmayacaklarını açıkladıkları, bu yüzden bir zelzele felâketine uğratılarak yerlere serildikleri, 56. âyette de ölülerin dirilmesini andırır bir şekilde ayılıp kendilerine geldikleri bildirilmektedir (bu olay hakkında geniş açıklama için ayrıca bk. A'râf 7/141-162). Yukarıda da özetle belirtildiği üzere, Hz. Mûsâ Mısır'a giderek burada Firavunlar yönetiminde yüzyıllar boyu esir ve parya muamelesi gören İsrâiloğulları'nı kurtarmak istemiş; ancak uzun tartışmalara ve

mücadelelere rağmen Firavun'u ikna edemeyince kavmini yanına alarak Mısır'dan kaçmış; İsrâiloğulları, bir mûcize eseri olarak yarılıp kendilerine yol açan Kızıldeniz'den geçerken, onları takip eden Firavun ve onun güçleri, denizin tekrar eski halini almasıyla boğulup gitmişlerdir. Bu suretle İsrâiloğulları'nı Sînâ'ya geçiren Hz. Mûsâ, Allah'ın buyruğuna uyarak, şeriat hükümlerini öğrenmek ve Tevrat levhalarını almak üzere Tûr'a gitmiş, kırk gün burada kalmıştır. Bu sırada Mûsâ'ya vekâlet eden Hz. Hârûn'un muhalefetine rağmen İsrâiloğulları Sâmirî denilen bir kuyumcunun imal ettiği altın buzağı heykeline tapmaya başladılar. 54. âyette bu buzağıya tapma olayı İsrâiloğulları'nın nefislerine zulmetmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Sözlükte zulüm kelimesi "bir şeyi olması gerekenin dışına saptırma, adaletsizlik, zorbalık, haksızlık, kötülük" gibi anlamlar ifade etmekte olup, terim olarak genellikle "dinî ve ahlâkî kanunlarda belirlenmiş sınırları aşan; adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine ters düşen davranışlar" için kullanılır. Ayrıca hukuk ve ahlâk dilinde, çok genel bir ifade ile "haktan bâtıla sapmak, rızâsına aykırı olarak birinin mülkü üzerinde tasarrufta bulunmaya kalkışmak, haddi aşmak" gibi tanımların yapıldığı da görülür. Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli isim ve fiil kalıplarıyla pek çok âyette geçen zulüm kelimesi, biri itikad, diğeri ahlâk alanıyla ilgili olmak üzere iki ayrı bağlamda kullanılır. İlk kullanıma göre zulüm kelimesi genellikle şirk, inkâr, günahkârlık (fısk, fücûr), itikadî ve amelî bakımdan Allah'ın koyduğu kuralları, sınırları çiğneme, aşma (taaddî, israf) gibi kavramlarla yakın bir anlam ifade eder. Buna göre "Şirk büyük bir zulümdür" (Lokmân 31/13); "Kâfirler zalimlerin ta kendileridir" (Bakara 2/254); "Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir" (Bakara 2/229; A'râf 7/19; Talâk 65/1). Kur'an'da ahlâkî bağlamdaki kullanımına göre zulüm kelimesi hak, hürriyet, eşitlik gibi konulara ilişkin olarak "haddi aşmak ve başkasının hakkını ihlâl etmek, başkasına zarar vermek" anlamını ifade eder. Bu tanıma göre zulüm, "haksızlık ve adaletsizlik" demek olup her

şeyden önce Allah için düşünülmesi imkânsız olan bir durumdur. Zira "Allah kullarına asla zulmedici değildir" (Al- i İmrân 3/182; Enfâl 8/51; Hac 22/10). Hiçbir kimse O'ndan "kıl payı kadar bile haksızlık görmez" (Nisâ 4/49). Şu halde bu anlamıyla zulüm dinî sorumluluğu olan, akıl sahibi varlıklara özgü bir tutum olup, Allah tarafından kesinlikle haram kılınmıştır. Ayrıca kişi, kime karşı ve ne tür bir kötülük işlemiş olursa olsun, aslında Kur'ân-ı Kerîm'e göre bu kötülüğü öncelikle kendi nefesine karşı işlemiştir (bununla ilgili âyetler için bk. M. F. Abdülbâkî, Mu'cem, "zlm" md.; hadisler için bk. Wensinck, Mu'cem, "zlm" md.). Nitekim konumuz olan kısmın 54.

âyetinde de İsrâiloğulları'nın, altın buzağıya taparak şirke sapsak suretiyle inanç ve amel konusunda Allah'ın koyduğu sınırı aşmaları, böylece bir kuralı çiğnemeleri sebebiyle onlara "Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz" buyurulmuştur. A'râf sûresindeki bilgilere göre, Sînâ dağından dönen Mûsâ'nın, bu ağır suçtan dolayı gösterdiği çok sert tepkinin ardından yüce Allah, şükretmelerine (ıslah olup kendilerine gelmelerine) bir fırsat vermek üzere onları bağışlamış; bu arada Hz. Mûsâ, onlardan, altın buzağıyı tanrı edinerek Allah'a şirk koşmuş olmalarından dolayı tövbe edip yaratıcılarından af dilemelerini istemiş ve "Nefislerinizi öldürün" demiştir. Bu son ifadeden neyin kastedildiği hususunda kesin bilgi yoktur. Müfessirlerin çoğunluğu bu ifadeyi "Birbirinizi öldürün" şeklinde anlamışlardır. Fakat Kur'an'da ve sahih hadislerde bunu destekleyen bir kanıt rastlanmamaktadır. Buna karşılık Tevrat'ın "Çıkış" bölümünde (32/27-28), Tanrı'nın buzağıya tapanlara, cezalarını çekmek üzere, ellerine kılıçlarını alarak birbirini öldürmelerini emrettiği, böylece baba oğul demeden insanların birbiriyle çarpıştığı ve neticede 3000 kişinin öldürüldüğü bildirilmektedir. Bu ifade, genellikle peygamberlerini dinlememeyi alışkanlık haline getiren İsrâiloğulları'nın, bu yüzden iç savaşa kadar varan toplumsal bir ihtilâfa düşüp kan döktüklerine ve ancak Hz. Mûsâ'nın gayretleriyle iç barışı sağladıklarına işaret eder. M.

Reşîd Rızâ, makbul (nasûh) bir tövbenin, kötülükten vazgeçerek pişman olup özür dilemekle, ibadet ve hayırlı amellere yönelmekle gerçekleşebileceğini, bunun ise genellikle insan nefisine çok ağır geldiğini ifade ederek, âyetteki nefsi öldürmekten böyle bir tövbenin kast edilmiş olabileceğini düşünür (I, 320). Mutasavvıflar ise "Nefislerinizi öldürün" buyruğunu, "Kötü duygularınızı, bencil isteklerinizi yok ediniz" şeklinde ahlâkî arınma mânâsında yorumlamışlardır.

Ayet

Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. "Allah'ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın" demiştik. (60)

Tefsir

Hz. Mûsâ çölün kavurucu sıcaklığında susuzluk çeken kavmini suya kavuşturması için Allah'a niyazda bulunmuş veya su aramaya başlamış yahut yağmur duası yapmıştı (Elmalılı, I, 364) . Allah'ın buyruğuna uyarak Kızıldeniz'i ikiye bölen ve kendilerine yol açan mûcizeli asâsını bir kayaya vurunca kayanın on iki ayrı yerinden on iki kaynak halinde sular fışkırmaya başladı. İsrâiloğulları, Hz. Ya'kub'un on iki oğlundan gelen on iki oymağa (sıbt) ayrılmıştı. Muhtemelen, su yüzünden aralarında

bir çatışma çıkmasını diye yüce Allah her oymak için ayrı bir su kaynağı halketmiş olup, âyete göre, ihtilâf ve karışıklığa mahal kalmayacak şekilde her oymağa kendi pınarının hangisi olduğu bildirilmişti.

Ayet

Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. (61)

Tefsir

İsrâiloğulları, aslında Hz. İbrâhim'in torunları olup yüksek bir dinâhlâkî kültür ve geleneğe sahip oldukları halde, yüzyıllar boyunca Mısır'da kaldıkları için oranın putperest kültürüyle dejenere olmuş; orada ikinci sınıf insanlar olarak muamele görmeleri sebebiyle günlük rahatlarından öte bir gaye tanımayacak; iman, özgürlük, bağımsızlık gibi yüksek değerler uğruna sıkıntılara katlanmayı göze alamayacak kadar bayağılaşmış, hatta korkak bir toplum haline gelmişlerdi. Nitekim Hz. Mûsâ, "Allah içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı, âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi" şeklindeki sözleriyle onlara millî değerlerini hatırlatıp kendilerine vatan kılınan mukaddes topraklara doğru arkalarını dönmeden ilerlemelerini emrettiği halde, onlar, o ülkede güçlü bir kavim bulunduğunu ifade ediyor ve "Ey Mûsâ! Onlar orada buldukları sürece biz oraya asla giremeyeceğiz. Sen ve rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız" diyorlardı (bk. Mâide 5/20-24). Halbuki eski yurtları olan kutsal topraklara dönüp bağımsız ve onurlu bir toplum olarak yaşamaları, böyle bir onura lâayık olmaları için de her şeyden önce Allah'a ve O'nun elçisi, kendilerinin de rehberi ve kurtarıcısı olan Hz. Mûsâ'ya tam bir

sadâkatle inanıp bağlanmaları, onun öğretisini benimseyip hazmetmeleri, amaçlarını gerçekleştirme yolunda maddî sıkıntılara katlanmaları gerekiyordu. Fakat onlar, hâlâ Mısır'da iken yaşadıkları sıradan hayatı özliyor, bir tek yemekle yetinemeyeceklerini söylüyor ve Mûsâ'dan çeşitli sebzeler istiyorlardı. Oysa Mûsâ'nın önlerine koyduğu ideale göre bunlar son derece bayağı isteklerdi; ayrıca çölde çok çeşitli yiyeceğe sahip olmasalar da, yedikleri kudret helvası ve bildircin eti, kayadan fışkıran on iki çeşme de sıradan yiyecek ve içecekler olmayıp Allah tarafından özel olarak lutfedildiği için ayrı bir önem -ve belki de yüksek bir besin değeri taşıymaktaydı. Bu sebeple Mûsâ onları, "Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz" diyerek suçlamıştır. Ayette İsrâiloğulları'nın alçaklık ve âcizlikle damgalanmalarına ve Allah'ın gazabına uğramalarına sebep olarak gösterilen suçlardan bir kısmını onlar, Hz. Mûsâ'nın

döneminden birkaç kuşak sonra işlemişlerdir. Ancak, çöldeki yiyeceklere katlanmak istememeleri olayı gibi Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, geçmişte, haksız olduklarını bile bile peygamberlere karşı hasmane duygular besleyip içlerinden bazılarını öldürmeleri, isyankârlık yapmaları ve Allah'ın koyduğu sınırı aşmaları da konumuz olan âyetin inzâlinde önceki dönemlerde olup bittiği için, burada yeri gelmişken, çölde bayağı isteklerde bulunmaları yanında, daha sonra işledikleri suçlara da işaret edilerek, hem müslümanlara hem de Hz. Peygamber dönemindeki yahudilere bir hatırlatmada bulunulmakta; bir bakıma onların, atalarının işlediği bu eski suçları tekrar etmemeleri, basit dünya menfaatleri uğruna Hz. Muhammed'e karşı düşmanlık duyguları besleyip ona gönderilen âyetleri inkâr etmekten sakınmaları istenmektedir. Nebî (çoğulu enbiyâ) Allah ile kulları arasında elçilik görevi yapan, O'nun buyruk ve yasaklarını kullarına haber veren seçkin kullar için kullanılan dinî bir terimdir. Türkçe'de nebî ve resul kelimeleri genellikle, "haber alan, haber getiren ve götüren" anlamına gelen Farsça peygamber kelimesiyle ifade edilir. İslâm bilginleri nebî

kelimesinin kökü ve anlamı konusunda iki farklı görüş ortaya koymuşlardır. a) Bir görüşe göre nebî, Arapça'da "yüce, ulu, şerefli" anlamına gelen nebve veya nebâve kelimesinden türetilmiş olup, peygamberin mazhar olduğu nübüvvet makamı, kaynağı ve sonuçları itibarıyla yücelik ve aşkınlık ifade ettiği için; aynı şekilde peygamberliğin temelini oluşturan vahiy ve onun sonuçları olan bilgi ve haberler, diğer bilgilere göre özel bir değer ve üstünlüğe sahip olduğu için bu bilgileri getiren olağan üstü kabiliyetlerle donatılmış insana nebî denilmiştir. b) İkinci görüşe göre nebî, Arapça'da "haber" anlamına gelen nebe' kelimesinden türetilmiş olup peygamber Allah'tan gelen bilgi ve haberleri insanlara duyurduğu için kendisine bu isim verilmiştir. Bu görüş farkı sadece kelimenin köküyle ilgili olup nebînin terim olarak tanımı konusunda ciddi bir ihtilâf olduğu anlamına gelmez. Nitekim hemen bütün İslâm bilginleri nebînin, "Allah'ın insanlar arasından seçtiği ve sıradan insanlardan farklı bazı üstün kabiliyetlerle donattığı, ilâhî mesajları bir kavme, bir millete veya bütün insanlara tebliğ etmek üzere görevlendirdiği kişi" anlamına geldiğini belirtirler. Ayrıca nebî ile resul kelimelerinin aynı veya farklı anlamlara geldiği hususunda da değişik görüşler ileri sürülmüştür (bu konuda bilgi için bk. A'râf 7/157). Bütün İslâm bilginleri nübüvvetin, çalışmakla elde edilemeyen Allah vergisi (vehbî) bir merteye olduğunu kabul ederler. Bazı bilginler "Allah hikmeti dilediğine verir" (Bakara 2/269) meâlindeki âyette geçen "hikmet" kelimesini vahiy olarak açıklamış ve bu âyeti, nübüvvetin vehbî (Allah vergisi) olduğuna delil olarak göstermişlerdir. İbrâhim sûresinin 11. âyeti de bu anlamda yorumlanmıştır. Ayrıca pek çok âyette peygamberlerin gönderilmesinden "Biz, (Nûh'u, İbrâhim'i, Mûsâyı, seni...) elçi olarak gönderdik" şeklinde söz edilmesi de peygamberliğin vehbî olduğunu gösterir. İslâm'da "iman esasları" veya "imanın şartları" denilen altı inanç ilkesinden biri de peygamberlere imandır. Bazı âlimler bu altı esas "usûl-i selâse" (üç temel inanç esası) başlığıyla üçe indirerek bunları ilâhiyat, nübüvvet ve âhiret

şeklinde sıralamışlar; bunun sonucu olarak, Allah'a iman etse bile, peygamberliği inkâr eden bir kimsenin dinden çıkmış olacağı görüşünde birleşmişlerdir. İslâm bilginleri peygamberlerin, onları diğer insanlardan farklı ve seçkin kılan başlıca beş temel niteliği bulunduğunu belirtirler.

Bunlar sıdk (doğruluk ve dürüstlük), emanet (güvenilirlik), ismet (günahsızlık), fetânet (zeki ve güçlü bir muhakeme yeteneğine sahip olma), tebliğ (ilâhî mesajı eksiksiz bildirme, duyurma) şeklinde tesbit edilmiştir. Buna göre peygamberler, genel davranışlarında olduğu gibi Allah'tan aldıkları bilgileri insanlara iletirken de daima doğruyu, gerçeği bildirmişlerdir; güvenilir kişilerdir. Günah işlememişler; nâdiren işledikleri ve "zelle" denilen küçük yanlışları vahiy yoluyla Allah tarafından düzeltilmiştir. Zeki oldukları ve muhakeme yetenekleri güçlü olduğu için ilâhî öğretiyi en iyi ve doğru bir şekilde kavramışlar ve ümmetlerine açıklamışlardır. Temel işlevleri ise tebliğdir; yani onlar, Allah'tan vahiy yoluyla aldıkları bilgileri belirtilen ölçüler içinde eksiksiz olarak ümmetlerine duyurmuşlardır. Ancak her konuda olduğu gibi peygamberler konusunda da orta ve mâkul yolu gözeten İslâm dini onları, Hıristiyanlık'ta Hz. İsâ için yapılanın aksine, tanrılık mertebesine çıkarmamış, Allah'ın seçkin elçileri ve kulları kabul etmiştir (meselâ bk. Mâide 5/72-73, 75; Tevbe 9/30). Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde ifade buyurulduğu üzere peygamberler, tebliğ ettikleri ilâhî gerçeklere öncelikle kendileri inanmışlar; dinî, ahlâkî, hukuKî hükümleri en titiz bir şekilde kendi hayatlarına uygulamışlardır. Onlar, tebliğ görevleri ve peygamberlik özellikleriyle ilgili olmayan yeme içme, evlenme, mal mülk edinme, hastalanma, ölme gibi beşerî durumlar bakımından diğer insanlardan farksız olup olağan üstü bir özellik taşımazlar, onlara bu tür nitelikler atfetmek câiz değildir (meselâ bk. Al-i İmrân 3/144; Ra'd 13/38; Furkan 25/20). Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette işaret buyurulduğu üzere insanlar, peygamberlerin öğretilerinden ve irşadlarından uzaklaştıkları dönemlerde bâtil inançlara sapmışlar; çeşitli

ahlâkî bozukluklara müptelâ olmuşlar; mal mülk, makam mevki, şehvet, şöret gibi ihtiraslarını tatmin etmek için haksızlık, zulüm ve şiddete yönelerek fitne ve fesat çıkarmışlar; birbirlerine en ağır kötülükleri revâ görmüşler; güçlüler zayıfları ezmış; yine de Allah, engin merhametinin eseri olarak, çeşitli devirlerde peygamberler göndermek suretiyle insanlığı bu tür buhranlardan kurtarmış, onlara dünya ve âhirette mutlu olmalarının yollarını göstermiş; son olarak bu şerefli görevi Hz. Muhammed'e yüklemiştir. Çağımızda özellikle Batı dünyasında - Hıristiyanlığın boşluklarının da etkisiyle- önce peygambersiz bir tanrı inancıyla (deizm) başlayan peygamberlik yolundan sapış, pozitivizm ve Marksizm'le giderek tam bir dinsizlik ve tanrısızlık inancına dönüşmüş; bunun sonucunda yukarıda belirtilen olumsuz gelişmeler yeniden ortaya çıkmış; çağın teknik, ekonomik, iletişim vb. imkânlarından da güç alan bu olumsuz gelişme insanlığın temel değerlerini, dünya ve âhîret mutluluğunu, hatta doğrudan doğruya insanlığın varlığını ortadan kaldırma noktasına varan bir tehlike halini almıştır. Bütün bunlar, peygamberlik kurumunun insanlık için ne kadar önemli ve vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Ancak, eski devirlerde ilâhî kitaplar kaybolduğu veya tahrif edildiği için yeni bir kutsal kitaba ve dolayısıyla yeni bir peygambere ihtiyaç duyulurken, Hz. Muhammed'den sonra böyle bir durum söz konusu olmadığı ve Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından geldiği şekliyle ortada olduğu için yeni bir peygamber gelmesine de ihtiyaç kalmamıştır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm son kitap, Hz. Muhammed de son peygamberdir. Nitekim Kur'an'da o, "hâtemü'n-nebiyyîn" (peygamberlerin sonuncusu) olarak tanıtılmıştır (Ahzâb 33/40). Kur'ân-ı Kerîm'e göre ilk insan (Hz. Adem) aynı zamanda ilk peygamberdir. Ondan sonra ne kadar peygamber gelip geçtiğine dair bilgi yoktur. Kur'an'da adı anılan ve haklarında bilgi verilen yirmi sekiz peygamber şunlardır: Adem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, İsmâil, İshak, Lût, Ya'kub, Yûsuf, Eyyûb, Zülkifl, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, İlyas, Elyesa', Yûnus, Dâvûd, Süleyman, Lokmân, Uzeyir, Zülkarneyn,

Zekeriyâ, Yahyâ, İsâ, Muhammed (ancak bunlardan Lokmân, Zülkarneyn ve Uzeyir'in peygamber veya velî oldukları hususunda ihtilâf vardır).

Ayet

Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükafat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir). (62)

Tefsir

Bundan önceki âyetlerde yahudilerin tarihte Allah'ın hükümlerini çiğneyip pek çok kötülük işlediklerine işaret edildikten sonra bu âyette de müslümanlarla birlikte Ehl-i kitabın imanları doğru, işleri düzgün olanlarından söz edilmekte, onlara müjdeler verilmektedir. Burada dört dinî topluluktan söz edildiği görülmektedir: 1. Müslümanlar. "İman edenler"den maksat müslümanlardır. Hâricîler ve Mu'tezile dışındaki bütün İslâm mezhepleri, amelî bakımdan kusurları, günahları ne kadar çok olursa olsun, iman esaslarına içtenlikle inanan bütün müslümanların, amelî durumlarına göre, doğrudan veya bir süre cehennemde kaldıktan sonra mutlaka cennete gireceklerini kabul ederler. Hâricîler'le Mu'tezile âlimleri ise büyük günahlardan birini veya birkaçını işleyip de tövbe etmeden ölenlerin cehennemde ebedî olarak kalacaklarını savunmuşlardır.

Yahudiler. Hz. Mûsâ'nın tebliğ ettiği ilâhî dinin mensupları bu isimle anılırlar. Yahudi kelimesi, Hz. Ya'kub'un on iki oğlundan dördüncüsü olan Yahuda'dan gelmektedir. Önceleri bir şahıs ismi olan bu kelime, daha sonra Yahuda sıptına (soy) mensup olanlar için kullanılmış; bu kabilenin yerleştiği bölgeye de ad olmuştur. Bâbil esareti (m.ö. 586-538) sonrasında ise İsrâîl (Ya'kub) nesli

yahudiler diye anılmaya, Hz. Mûsâ'nın tebliğ ettiği ilâhî dine de Yahudilik denmeye başlanmıştır. Yahudilik millî bir din olduğu için bu dinin mensuplarına yahudiler denildiği gibi İsrâîloğulları da denilmektedir. Günümüzde, dünyanın çeşitli bölgelerinde 15-20 milyon civarında yahudi nüfusu bulunmaktadır. 3. Hıristiyanlar. Hz. İsâ'nın tebliğ ettiği ilâhî dinin mensuplarına verilen isimdir. İslâmî kaynaklara göre İsâ'nın doğduğu yerin ismi olan Nâsıra'dan dolayı nasrânî (çoğulu nasârâ) olarak adlandırılmışlardır (Taberî, I, 318). Hıristiyan (christian) kelimesi, Hz. İsâ'nın kutsal ve kurtarıcı niteliğini ifade eden Mesîh kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı olan christ (Grekçe aslı: christos) kelimesinden gelmekte olup "Mesîh'e tâbi olan" demektir. Kelime ilk defa 44 yılında bu dini kabul eden Antakyalılar için kullanılmış, daha sonra giderek bu dinin her mezhepten bağlılarını ifade etmiştir. Hz. İsâ'nın tebliğ ettiği dine ise Hıristiyanlık (Christianisme) denilmiştir. Bugün yeryüzünde, birbirinden derin çizgilerle ayrılmış olan çeşitli mezheplere bağlı 1,5 milyarın üstünde hıristiyan yaşamaktadır.

Sâbiîler. Sâbiî kelimesinin aslı, Arâmîce'nin Mandence lehçesindeki "sb" kökü olup bu kök, "vaftiz olmak, suya dalmak, yıkanmak" anlamına gelmektedir. Bu kelime aynı zamanda Sâbiîler'in

en belirgin özelliği olan akarsuya dalıp çıkmak suretiyle vaftiz olmayı ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde müslümanlar, yahudiler ve hıristiyanlarla birlikte Sâbîîler de anılmakta (Bakara 2/62; Mâide 5/69; Hac 22/17); bu âyetlerden, yahudiler ve hıristiyanlar gibi Sâbîîler'in de aslı itibariyle bir hak dine mensup oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte onların tarihleri ve inançları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İlk dönem İslâm kaynaklarındaki mâlûmata göre Sâbîîler monoteist bir inanç taşıyorlardı; Sâbîîlik de Yahudilik, Hıristiyanlık ve Mecûsîlik arası bir yapıya sahipti. Mensupları Irak'ta yaşıyorlardı. Halife Me'mun sonrası kaynaklarda ise Kur'an'da sözü edilen, Güney Mezopotamya'da yaşayan bu Sâbîîler'le Harran'da yaşayan ve yıldızperest olan

Sâbîîler birbirine karıştırılmıştır. Kur'an'da anılan Sâbîîler, günümüzde Bağdat ve Basra'da yaşayan, Ginza isimli bir kutsal kitapları bulunan ve kendilerini Mandenler (bilenler) veya Nasuralar (dinî yükümlülükleri gözetenler) olarak adlandıran toplulukla tamamen uyuşmaktadır. Bu topluluk yıldızlara tapmadığı gibi tapanları da lânetlemekte, putperestliği de yasaklamaktadırlar. Günümüzde, üçte ikisi Irak ve İran sınırları içinde olmak üzere dünyada 60- 70 bin civarında Sâbîî bulunduğu tahmin edilmektedir (Sâbîîler hakkında bilgi için bk. Şinasi Gündüz, Sâbîîler Son Gnostikler, Ankara 1996). Tefsirlerde bu âyetin iniş sebebi olarak şu olay anlatılmaktadır: Sahâbeden Selmân-ı Fârisî daha önce hıristiyan olmuş ve bir süre hıristiyanlarla birlikte yaşamıştı. Hz. Peygamber'in hicretini takiben o da Medine'ye gelip İslâm dinine girmiş ve arkadaşlık etmiş olduğu hıristiyanları ve onların amellerinden gördüklerini Hz. Peygamber'e anlatmış, Hz. Peygamber de "Onlar İslâm dini üzere ölmediler" buyurmuşlardır. Selmân diyor ki: (Hz. Peygamber böyle buyurunca) dünyam karardı. Sonra Selmân hıristiyanların (dinî hayatlarındaki) gayretlerini de anlatmış, bunun üzerine "Şüphesiz, iman edenler; yahudilerden, hıristiyanlardan ve Sâbîîler'den de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler" meâlindeki âyet inmiştir. Ardından Hz. Peygamber Selmân'ı çağırıp şöyle buyurdu: "Bu âyet senin arkadaşların hakkında indi. Kim benim peygamber olarak geldiğimi işitmeden önce İsâ'nın dini ve İslâm üzere ölürse o hayırdadır. Ama bugün kim beni işitir de bana iman etmezse o da helâk olmuştur" (bk. Taberî, I, Klasik tefsirlere göre bu âyette zikredilen İslâmiyet dışındaki dinlerin mensupları, Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a inanıp "İslâm milleti"ne girmedikçe iman etmiş sayılmayacaklar, bu sebeple de âyette ifade buyurulan âhiret ecrine ve güvenliğine nâil olamayacaklar, yani ebedî olarak cehennemde kalacaklardır (meselâ bk. Zemahşerî, I, 73;

Şevkânî, I, 102). Bu ayetin farklı yorumları için (bk. Reşîd Rızâ, I, 334-336; Ateş, I, 174-175; a.mlf., "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir", İslâmî Araştırmalar, III/1, s. 7-24). Uhrevî kurtuluş konusunda Kur'ân-ı Kerîm'in ısrarla üzerinde durup vazgeçilmez gördüğü şartlar, Allah'ın varlık ve birliği ile âhirete inanmak, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve öğretisini tanımak, Allah'ın razı olduğu güzel işler yapmaktır (özellikle bk. Bakara 2/136-137; Nisâ 4/47, 116, 136, 150-152, 171-173). Geçmişteki peygamberlerin tebliğ ettiği bütün ilâhî dinler gibi İslâmiyet'in de özü budur.

Ayet

Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağına da tepenize dikmiş ve "Sakınasınız diye, size verdiğimiz Kitab'ı sıkı tutun, onun içindekileri düşünün (gafil olmayın)" demiştik. Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Allah'ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı herhalde ziyana uğrayanlardan olurdunuz. (63-64)

Tefsir

Hz. Peygamber dönemindeki yahudiler, Allah'ın İsrâiloğulları'ndan hangi konuda ne tür bir söz aldığını bildikleri için âyette bu hususta bilgi vermeye gerek görülmemiştir (genişbilgi için bk. 40. âyetin tefsiri) . Ayette İsrâiloğulları'nın üstüne kaldırıldığı bildirilen Tûr'dan maksat Sînâ'da Mûsâ'ya vahyin geldiği dağ veya herhangi bir başka dağ olabilir (İbn Atıyye, I, 158-159). Hz. Mûsâ Tûr'dan Tevrat levhalarını alarak halkına döndüğünde, onlara, kurtuluşa erebilmeleri için Tevrat'ı alıp ona sarılmalarını emretmiştir. Bu konuyla ilgili olarak tefsirlerde yer alan rivayetlerden birine göre İsrâiloğulları Mûsâ'nın bu talebine karşılık, "Allah, sana konuştuğu gibi bize de konuşmadıkça bu dediğini yapmayız!" cevabını verince aniden

bayılıp yere yığılmışlar; fakat ayıldıklarında yine direnmişler; nihayet Allah'ın emriyle melekler Filistin'deki bir dağı yerinden kopararak, Mûsâ'nın buyruğunu tutmaları için bir tehdit unsuru olarak, büyük bir bulut gibi yahudilerin üstünde askıda tutmuşlar; daha başka tehditlerle de sıkıştırılan yahudiler ancak bu zorlamalarla inatlarından vazgeçip gerekeni yapmışlardır. İsrâiloğulları'nı ıslah amacı taşıyan bu olayın bir mûcize olduğu anlaşılacakla birlikte mahiyeti hakkında tefsirlerde yer alan bilgilerin hangi kaynağa dayandırıldığı bilinmemektedir. Mevcut Tevrat nüshalarında ise bu konuda net bir bilgi yoktur. Sadece Çıkış kitabında (19/18; 20/18-19) Sînâ dağının tütüğünden, dağın dumanından ve titrediğinden söz edilmektedir. Kur'an Hz. Peygamber dönemindeki yahudilere böyle bir olayı hatırlattığına göre, gerçek Tevrat nüshalarında bulunan bilgilerin sonradan Tevrat nüshasından düştüğü veya belirtilen şekle sokulduğu, sözlü kültürde ise Kur'an'da anlatılan şekliyle devam ettiği düşünülebilir. Nitekim Talmud'da (Shabbath, 88a) "O kutsal varlık, dağı büyük bir tekne gibi onların üstüne kaldırdı ve 'Tevrat'ı kabul ederseniz iyi olur, yoksa burası mezarınız olacaktır' dedi" şeklinde bir ibare yer almaktadır. Reşîd Rızâ'nın kaydettiğine göre Muhammed Abduh, bu hadisenin İsrâiloğulları'nı tehdit amacı taşımadığını, çünkü tehdit ve baskıyla inandırmanın, yükümlülük ilkelerine aykırı olduğunu ifade etmiş; A'râf sûresinin 71. âyetindeki ifade şeklini de hatırlatarak hadisenin bir tür deprem olabileceğine dikkat çekmiş; her halükârda olayın tehdit ve zorlamadan ziyade, insanların imanlarını güçlendirip şuur ve vicdanlarını harekete geçiren bir mûcize karakteri

taşıdığına işaret etmiştir (I, 340-341). Esasen âyetteki "... Sizden sağlam bir söz almış, üzerinize de dağı kaldırmıştık" şeklinde geçen söz dizilişinden, önce söz alındığı, sonra dağı kaldırıldığı, dolayısıyla dağı kaldırmanın söz almada bir tehdit unsuru olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. İsrâiloğulları bu gelişmeler karşısında bir süre Tevrat'ın hükümlerine uymuşlarsa da, 64. âyetin ifade ettiğine göre

tekrar itaat etmekten vazgeçerek ağır bir cezayı hak etmişler; ancak Allah'ın lutuf ve merhameti sayesinde bir felâkete uğramaktan kurtulmuşlardır.

Ayet

Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, "Aşağılık maymunlar olun" demiştik. Biz bunu, hem onu görenlere, hem de sonra geleceklere bir ibret ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara da bir öğüt kıldık. (65-66)

Tefsir

"Cumartesi" anlamındaki sebt kelimesi, İbrânîce'deki şabbat kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir. Bu son kelime ise "ara vermek, dinlenmek" anlamındaki şabbattan gelmektedir. Yahudi inancına göre Tanrı altı günde yaratılışı tamamlamış, yedinci gün olan cumartesi ise istirahate çekilmiştir (Tekvîn, 2/2-3). Tesniye'de ise (5/15), cumartesi günü dinlenmenin sebebi olarak Mısır'dan çıkış gösterilir. Hz. Mûsâ Sînâ dağında iken Allah ona, kendisiyle İsrâiloğulları arasında "nesiller boyu sürececek bir alâmet" olmak üzere, cumartesi (sebt) gününü kutsal tatil günü olarak ayırdığını bildirmiş, bu günde çalışmalarını kesin olarak yasaklamış ve bu yasağın ebedî olarak uygulanmasına hükmetmiştir. Hatta "on emir"den biri de cumartesi günü çalışma yasağıdır (Çıkış, 20/8-11). Ahd- i Atfık'te İsrâiloğulları'na cumartesi günü yapmaları yasaklanan işler şunlardır: Yemek pişirmek, besin toplamak, ekip biçmek, ateş yakmak, odun toplamak ve yük taşımak (Çıkış, 16/23; 34/21; Yeremya, 17/21). Talmud'da bunlara daha başka yasaklar da eklenmiştir. Fakat Kitâb-ı Mukaddes'te bazı yahudilerin bu yasaklara uymadıkları belirtilmektedir (Çıkış, 16/13- 30; Sayılar, 15/32-36). İşte 65. âyette bildirildiğine göre bu yasakları ihlâl eden yahudilere Allah Teâlâ, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştir. Kur'ân-ı

Kerîm'de bu son ifadenin fiziksel bir dönüşmeye mi, yoksa ahlâkî ve mânevî bir değişim ve bozulmaya mı işaret ettiği hususunda açıklama yoktur. Müfessirlerin çoğunluğu, bu buyruk üzerine cumartesi yasağını çiğneyenlerin bedenlerinin maymunlar haline dönüştüğünü (mesh) savunurken, tâbiîn müfessirlerinden Mücâhid, "Onların kalpleri değişti; (yoksa bedenî olarak) maymunlara dönüşmediler" demiş ve Cum'a sûresindeki gibi (62/5) buradaki "Aşağılık maymunlar olun!" ifadesinin de temsîlî bir ifade olduğunu belirtmiş olup (bk. Taberî, I, 332),

bazı çağdaş tefsirlerde de bu görüşe meyledildiği görülmektedir (meselâ bk. Reşîd Rızâ, I, 343-345; Seyyid Kutub, I, 65-66; Ateş, I, 179). Böylece ilâhî hükümleri çiğneyen İsrâiloğulları, Allah tarafından fiziksel veya ruhsal olarak, ahlâkî tutum ve davranışları itibariyle maymun haline getirilerek, çağdaşları için Allah'ın hükümlerine başkaldıranların ne hallere düştüğünü gösteren korkunç bir örnek, takvâ sahipleri için de ders alınması gereken bir ibret olmuşlardır.

Ayet

Hani Mûsâ kavmine, "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar da, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti. "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın." dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi emrolduğunuz işi yapın." Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi. "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o; çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır". Onlar,

"İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin" dediler. Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı. Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. "Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun" dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşünesiniz diye mucizelerini de size böyle gösterir. (67-73)

Tefsir

Bu âyetlerde İsrâil tarihine ilişkin olaylardan bir sahne anlatılmaktadır. Burada, Hz. Peygamber dönemindeki yahudilerce bilindiği için (bk. Tesniye, 21/1-9), söz konusu ineğin kesilmesini gerektiren olayın ayrıntısı hakkında bilgi verilmemiş, sadece 72. âyette bir adam öldürme olayından söz edilmiştir. Hz. Peygamber dönemindeki yahudiler, bu olay hakkında mâlumat sahibi idiler. Bazı sahâbîler de onlardan edindikleri bilgilerle olayın teferruatı hakkında açıklamalar yapmışlardır. Abdullah b. Abbas, Ubeyde b. Sâmit, Ebü'l-Aliye gibi sahâbîler ve diğer bazı ilk dönem müfessirlerinin verdiği birbirine yakın bilgilere göre hayli zengin ve yaşlı bir yahudi, mirasına ve kan bedeline göz diken yeğeni tarafından öldürülüp bir yere atılmış, cinayet bir mâsumun üstüne yıkılmak istenmişti. Katilin bulunamaması yüzünden toplumda neredeyse silâhlı mücadeleye kadar varacak bir gerginlik doğdu ve olay Mûsâ'ya bildirilerek

kendisinden bir çözüm bulması istendi. O da Allah'tan aldığı vahye uygun olarak bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Denilenin yapılması üzerine maktul dirildi ve kendisini öldürenin kimliğini açıkladı (Taberî, I, 337-340; Râzî, III, 114) . Böylece bir mûcize olarak ölünün dirilmesiyle bir yandan adalet yerini bulup ihtilâf ortadan kalkarken bir yandan da yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye muktedir olduğu gösterilmişti. 67. âyette kendilerine bir inek kesmeleri emredildiğinde İsrâiloğulları'nın, "Bizimle alay mı ediyorsun?" diyerek hayret ettikleri bildiriliyor. Muhtemelen

bu, onların sığıra bir kutsallık atfetmelerinden ve onu kesmek istememelerinden ileri geliyordu (Ateş, I, 181; Mevdûdî, I, 85). Bilindiği gibi İsrâiloğulları uzun yıllar Mısır'da kalmışlardı. Mısır kültüründe sığıra kutsallık atfedilmekteydi. Öyle anlaşılıyor ki onlar da Mısır'daki bu bâtil inançtan etkilenmişlerdi. Nitekim Hz. Mûsâ Sînâ dağında bulunduğu sırada da kavmi Sâmirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya kalkışmışlardı (bk. Bakara 2/51, 54; A'râf 7/152; Tâhâ 20/85-96). Konumuz olan âyetlerde, İsrâiloğulları'nın, kesmeleri gereken sığır hakkında bir sürü sorular sormaları onu kesmek istememelerinden kaynaklanıyordu. Nitekim 71. âyetin sonunda "Az daha yapmayacaklardı" şeklindeki açıklama da istemeye istemeye kestiklerini göstermektedir. Tevhid dininde Allah'tan başka hiçbir şeye tapmak mümkün değildir. Bu sebeple Allah onlardan bir inek kesmelerini istemekle dolaylı olarak onun kutsal olduğu inancını da yıkmak istemiştir (İsrâiloğulları'nın, Hz. Mûsâ'ya "Bizimle alay mı ediyorsun?" demelerinin ve ardarda sorular sormalarının başka sebepleri hakkında ayrıntılı açıklamalar için bk. Râzî, III, 115-118). Yüce Allah İsrâiloğulları'na başlangıçta herhangi bir nitelik belirtmeden mutlak olarak bir inek kesmelerini emretmiştir. Allah'ın emrine sorgusuz sualsiz itaat etmek gerektiği halde onlar, bu buyruğu önce garip karşılamışlar, sonra da kesilecek hayvanın nitelikleri hakkında ardarda sorular sorarak işlerini güçleştirmişlerdir. Burada, insanların din konusunda fazla soru sormalarının kendileri için yararlı ve uygun olmadığına, soruların teferruatı arttıracığına ve işleri güçleştireceğine de bir işaret vardır. Nitekim Mâide sûresinin 101. âyetinde "Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın" buyurulmuştur. Hz. Peygamber de din konusunda çok soru sormanın doğru olmadığını ifade buyurmuşlardır (Buhârî, "Rikâk", 22; Müslim, "Akziye", 10, 11, 12).